

Омелян Розумієнко

ДОКАЗ

оповідання

I

Іда тільки недавно прибула сюди, і тому тутешніх людей знає мало.

А от цю людину вона десь бачила.

„Зубенко... Де я його бачила?..“— думає Іда, пильно придивляючись до Зубенка.

Вона мружить очі і ще пильніше вдивляється в нього. Кружочей у неї зібралися дрібнісінькі зморшки, а погляд весь на відвідувачеві.

„Ну, де я його бачила?“— настирливо ворухиться в думці.

Зубенко збирає різні папірці, які він показував секретареві партійного комітету, складає їх до портфеля, чекає, що йому от-от скажуть останнє слово.

Він і собі, ледве сковзаючим поглядом вузьких сірих очей, зазирає в очі товарищі Іді Гольдштейн. Але він не помічає її зосередження, замисленості. Він бачить її вперше. Він спокійно складає довідки й характеристики, певний, що все йдеться на добре. Він певний, що за якусь мить Іда скаже йому: „Ідіть працюйте!“— і він піде. Він знову працюватиме в ідальні, а що там були непорозуміння—хтось когось отруїв чи хтось отруївся—це ж було поза ним, всупереч його старанням.

Та Іда не говорить йому нічого. Вона втопила очі в нього і мовчки, довго розглядає всі рисочки на його обличчі.

Надвечірне сонце, крізь вікно, поклато своє косе проміння на шафі з книгами, захопило край стола, лягло на одній щоні й на половині грудей Зубенка. Сонце, здавалось, в останнє проміння вклало всі свої щедроти. Ось-ось воно закотиться за горизонт і потім насуне вечірня сіризна й ніч.

„Ну, звідки я його знаю?“

Іда подається вперед, ще й ще слідкує за рухами.

„Зубенко...“

Він збирає папірці. Заціпнув портфель, бере його під руку. А коли брав портфель, мелькнула права рука.

„Згадала!“

Глуха ніч. Бандити, захопивши місто, розшукували євреїв. До Іцика Гольдштейна, що недавно одружився з Ідою, неслися крики, а за кілька хвилин і стукіт у двері:

— Одчиняй!..

Молоде подружжя схоплюється з ліжка, накидає на себе одягу і пробирається через чорний вихід у двір.

З вулиці доносяться несамошиті вигуки, стукіт у двері.

В такі хвилини міркувати треба хутко. Коли прогавиш мить, тільки мить,— смерть.

На околиці міста — п'ятьма. За їхньою квартирою стоїть ще одна хата, а там кузні, вигін і поле.

„Бігти? Куди?“

У двері з вулиці б'ють прикладами гвинтівок. Двері от-от починаються. Бандити вдеруться до хати, побачать там пожиттєве ліжко, кинуться доганяти їх, і тоді...

„Куди бігти?“

За невеличким двориком коло квартири тягнуться городи. Між городками — вулиця. Майже навпроти город-в-город з квартирою Гольдштейнів — квартира робітника Зубенка, що працює разом з Іциком на одному заводі.

Іцик і Іда щодуху біжать по городу. Коли добіжать, вони побачать Зубенка, який сховає їх, врятує життя.

Гичка картоплі і гарбузів плутається поміж ногами, заважає їм. Та вони, скільки вистачає сили, поспішають.

Ось вони вже в дворі. Вони вже коло будинка.

Іцик відшукує вікна і стукає у віконницю, ледве чутним голосом кличе товариша:

— Архипе!

Сусідів собака, почувши стук, зняв лемент. Собака прив'язаний там на цепу, рветься... гавкає, аж давиться.

А в Іцика й Іди одна думка:

„Скоріше б, скоріше!“

Коли Зубенко Архип відчинить і впустиє до себе, вони будуть живі. Він їх сховає. Адже він робітник, він з Іциком працює в однім цеху, буває разом на мітингах, на зборах.

— Архипе! — кличе Іцик ледве чутним голосом.

У хаті хтось заворушився. Хтось звівся на ноги, підійшов до вікна.

— Хто там? — почув Іцик голос з кімнати.

— Я.

— Хто ти?

— Я, Іцик...

Архип відчинив двері, хотів щось спитати, але Іцик, уразитовхнувши його, пропхнув уперед Іду і вскочив сам.

— Скоріш замикай!

У хаті, хутко пояснивши, в чому справа, попросив:

— Сховай нас!

Архип Зубенко негайно ж підняв на ноги дружину. Вона дістала з шухляди в столі два хрестики на шнурках і почала їм на шию, потім розстелила на підлозі для себе, а їм поклала в ліжко.

— Коли що,— врозумляючи говорив Архип до дружини і разом до подружжя Гольдштейн,— говоріть, що це родичі приїхали з села...

Вони вже лягли, вже почали заспокоюватись, а собака ще не стихав.

* * *

Коли двері піддалися під ударами гвинтівок і п'яна юрба бандитів убігла в квартиру Іцика Гольдштейна, там було порожньо. Тільки розкуйовджене ліжко, розкидана одежа й відкритий задній вихід у двір доводили, що мешканці недавно вибігли з квартири.

— Е-ех!..

Споміж юрби бандитів виділився місцевий — син багатого крамаря — Іван Биндюк, сусіда Архипа Зубенка. На ньому, ви сокому й повороткому, начеплені навхрест кулеметні стрічки, повні патронів. На поясі кілька бомб і в правій руці оголена шабля.

Биндюк, спритно вимахуючи вгорі оголеною шаблею, вносить її зза голови так, що, здається, може відсікти витки свого чорного кучерявого чуба, висунутого і розпатланого спід кашкета. Шаблею він розсікає стіл, стільці, зносить картини на стінах.

Биндюк, ніби перед ним був найлютіший ворог, смакуючи раз за разом, січе перину, січе що попало. Від його старання в квартирі поміж пуху й пір'я стає нічого не видно.

— А де ж Гольди?..

Бандити бешкетують. Але їм не вистачає головного: вони не захопили Гольдштейнів.

Сп'янілий Биндюк, упоравшись з квартирою, вискочив у двір...

З тієї вулиці, через городи, хрипів собака.

Биндюк кидає до своїх:

— Хлопці, за мною! — і перший біжить туди.

Добіг у двір свого батька. Спустив з цепу собаку.

— Візьми!

Собака, зрадівши господарю й наданій йому волі, рвонула вперед, побіг до хати Архипа Зубенка.

— А-а!..

Прикладами, усі разом, ударили в двері.

* * *

Коли вскочили до квартири й присвітили ліхтариком, Архип наче нічого і не було, повернувся в постелі на підлозі.

— Чого ви?

— Де вони?

Іцик і Іда завмерли. Коли тільки Архип не витримає, тоді...
ім загрожує смерть.

Вони лежать нерухомо...

— Ось! — вигукнув один із бандитів, підскачівши до ліжка. Архип, ніби щойно опам'ятавшись, зривається на ноги, заступає дорогу занесеній шаблі.

— Та що ви! Це мої родичі, сьогодні приїхали з села.

— Брешеш!

— Ось вам, — Архип перехрестився.

— Брешеш!

Бандит зірвав ковдру і зупинився. На обох поверх сорочок висіли хрести.

Іцик і Іда, без руху лежачи в ліжку, пильно дивилися на бандита немигаючими очима.

— Та бог з вами! — урезонував Архип.

— Ану перехрестіться!

Іцик і Іда склали руки, як складають хреститися, і перехрестились.

Там, у дворі, зосталося ще двоє бандитів. Вони вартують, щоб ніхто не став на перешкоді. Але їм уже не терпиться. У квартирі їхні друзі завилися довше ніж треба було.

Один з цих бандитів, Іван Биндюк, не договорюючись з другим, ускакує до хати. Він пробирається до ліжка.

— А-а!..

Враз шабля звисала над головою Архипа. Архип наставив руку, хотів її одвести. Та шабля з розгону не зупинилась. Трохи нижче ліктя Архипова рука одлетіла геть.

І другим ударом півчерепа полетіло на підлогу. Архип осунувся вниз...

Іцика витягли з ліжка й убили тут же. А Іду ухопив на руки Биндюк і виніс з хати.

За дверима Биндюк поставив Іду на ноги. Він хотів, щоб вона, присилувана ним, ішла сама.

Іда, налякана страшним видовищем, іти не могла. Тоді Биндюк поволік її за собою.

У його батька, на городі, стояв стіг сіна. Туди Биндюк притяг Іду і хотів звалтувати.

Іда пручалася, вибиваючися з останніх сил.

Биндюк щосили, з усього розмаху, вдарив її ручкою нагана. Удар прийшовся по голові, зверх уха. Іда впала. Але тут же, як утопаючий хвагається за соломинку, боролася з бандитом.

Коли Биндюк намагався всунути їй до рота нагана, вона, не шмлячи нічого, ухопила його за вказівний палець правої руки.

— А-а-а!.. — скрикнув Биндюк, випускаючи револьвер.

Вирвалася від нього і зникла за хлівом у темені ночі, у гушавині городини...

Коли опам'яталася, відчула, щось бовтається за пазухою паличка або шматочок бадилки.

Витягла — і зупинилася вражена.

То був палець з Биндюкової руки ...

III

— Згадала, — промовила Іда вголос. — Так ви, значить, самі із села?

Зубенко відірвався від свого портфеля, який щойно поклав собі під руку. Глянув в очі Іді.

— Родом? — спитав він з безвинним виразом на обличчі.

— Так.

— Та ви ж питали.

Вона довгим пронизливим поглядом ще дивилася на нього. І в її погляді Зубенко помітив вогкість, що от-от збереться в слюзу.

— Потім були на заводі „Ельворті“, а далі?

— Далі? — і знову здивувався. — Далі пішов до Червоної Армії, боровся з бандитами, а після поранення демобілізувався і був на різних роботах. На роботах висували, вступив до партії і так дійшов до того, що є.

Вона закрила очі, схилилася на стіл і тихо спитала:

— Ваше прізвище?

Він здвигнув плечима.

— Та що ви, наново перевірку?

Іда відкрила очі. Вони були повні сліз.

— Так, — рішуче сказала вона. — Коли треба, то й зробимо, пане Биндюк.

— Що?

— Що чуєте.

Він, увесь червоний, зіскочив з місця. Його здивувало наддування цього прізвища і разом вразило, як несподіваний гарматний постріл.

А Іда, здавалося, так спокійно, стримуючи неймовірне напруження, розсунула собі сиве волосся над ухом.

— Ось, бачите?

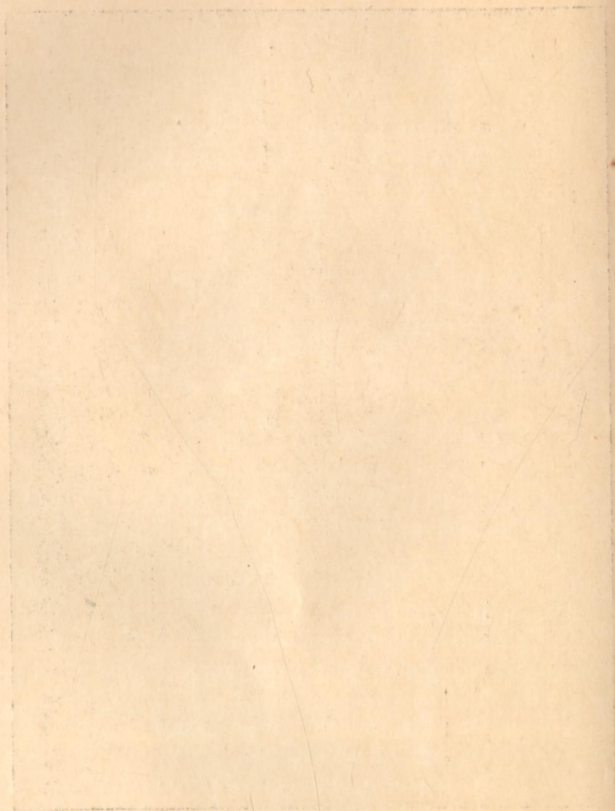
Там виднівся великий рубець.

— Бачите? Оце з того самого вечора, коли загинули бандита Биндюка мій чоловік Іцик Гольдштейн і Архип Зубенко, чиїм ім'ям ви, ворог, прикривалися досі.

Він рвонувся. Хотів проскочити в двері. Але там уже стояла Іда, заступивши йому дорогу.

М. В. ФРУНЗЕ

Антон Шмигельський

ФРУНЗЕ

Шинель солдатського плеча,
Повстанник жорсткий і папаха,
Жіноча ніжність ув очах
Й високогорна мужність птаха.

Здається, вийде він з багет,
І захропуть під нами коні,
Зачувши Фрунзівське:
„Вперед,
Топити Врангеля, Червоні!“

Вперед рвонулися серця
І руки, здовжені клинками ...
Немає слави, як оця,
Здобута нашими полками!

Тоді Чонгар напився вщерть ...
В холодну ніч шукали броду,
Спливали кров'ю, але смерть
Несли барону в нагороду.

Це ж він водив нас на алярі
І смерті був за панібрата,
Михайло Фрунзе — командарм
В шинелі простого солдата!

Харків, 1938 р.

А. Вілін

ПІСНЯ

Де на сопки виснуть хмари,
В темну ніч без зор,
Там, на сході, мій товариш
Вийшов на дозор.

Тільки сосни глухо стогнуть
Там у тишині.
Бойові гранати в нього
На тугім ремні.

Десь за урвищем, далеко,
В пору цю вічну
Може шелест, може клекіт ...
Будить тишину.

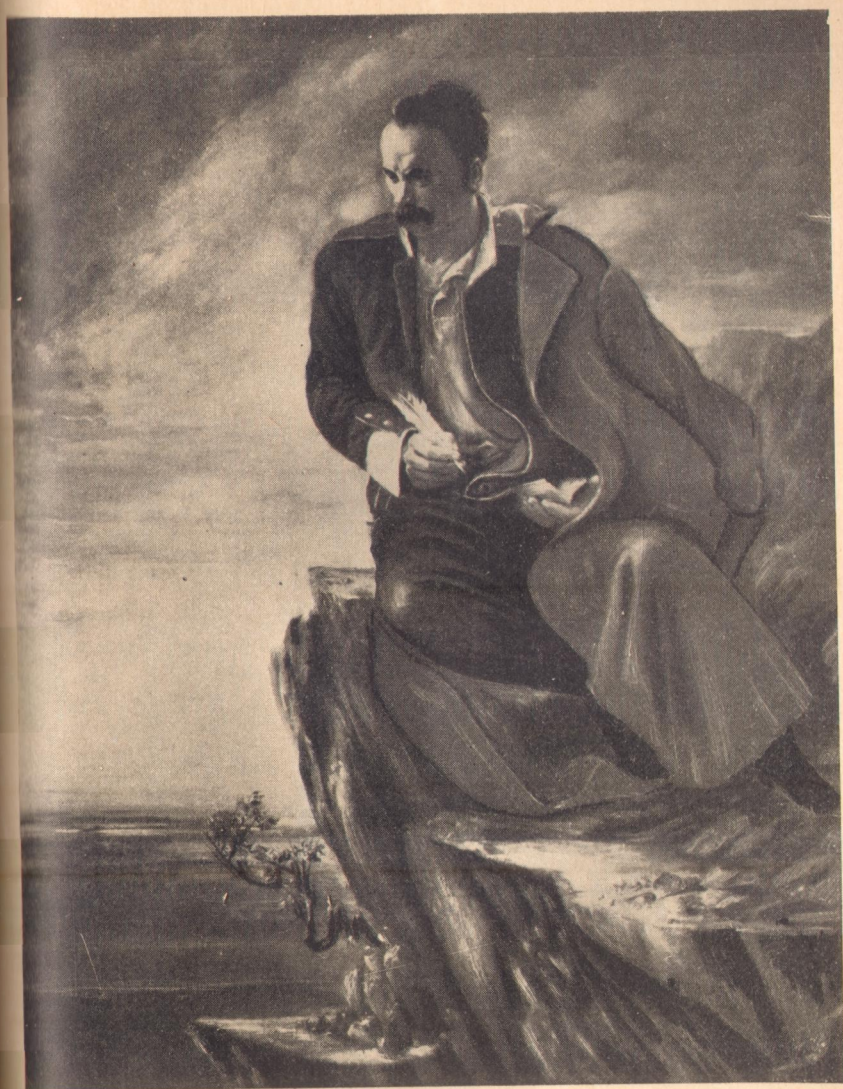
Може звір бреде, чи птиця
Будить ночі сон.
Може лізе ворог нищий
Через наш кордон.

Та не зможе вартового
Обдурити він.
Знає всюди всі дороги
Друг мій, вартовий.

Побіжить услід, аж трави
Схиляться до ніг ...
І приставить на заставу
Ворогів лихих.

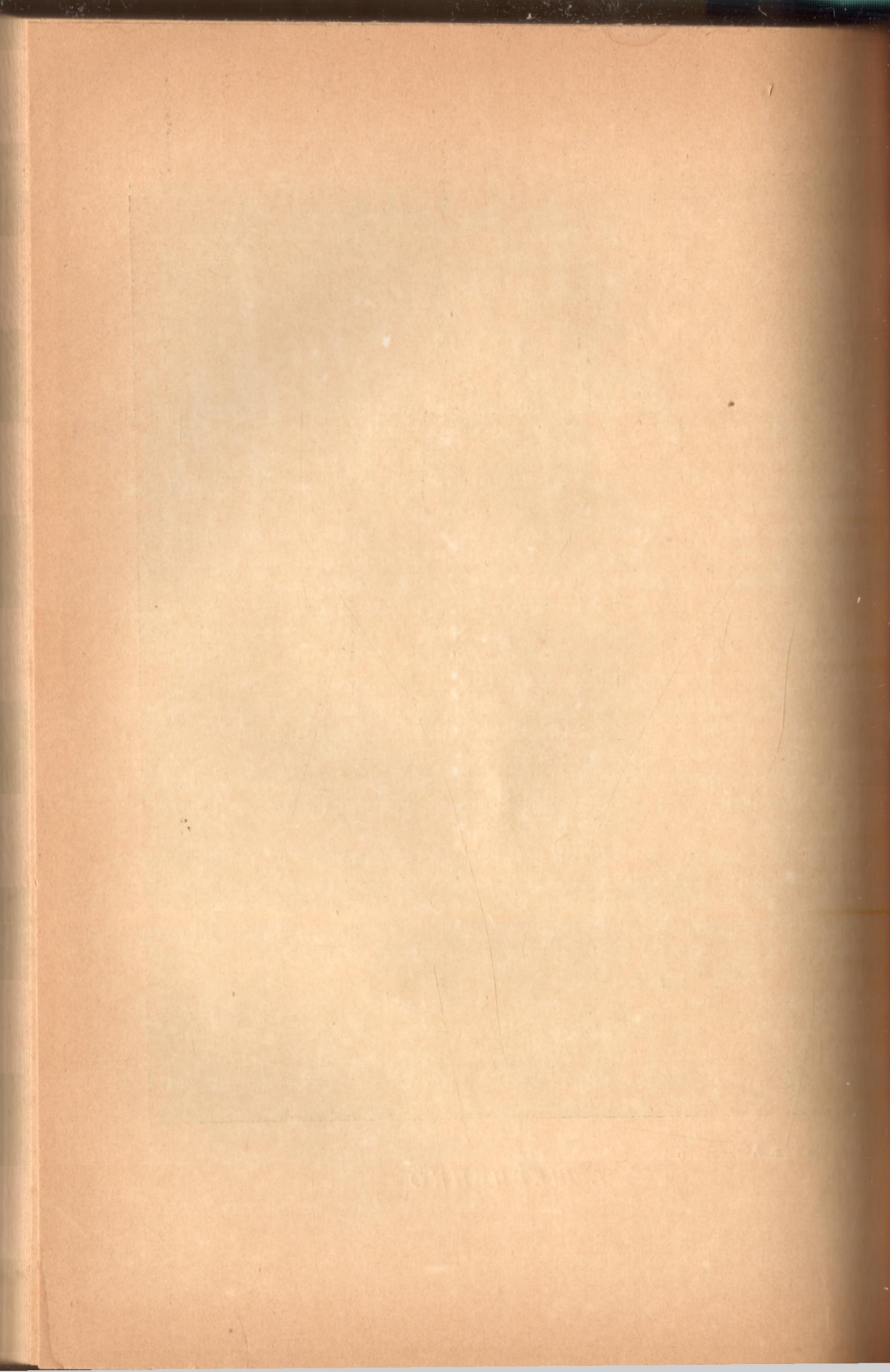
Вже за сопки плинуть хмари ...
Світ ранкових зор.
Там, на сході, мій товариш
Здав нічний дозор.

Переклав з російської Петро Дорошке

Картина худ. Азовського

Т. ШЕВЧЕНКО

Микола Пічугін

ХУДОЖНИК

ОПОВІДАННЯ

Шевченко здригнувся, застібнув пальто. Останнім часом нездужалось,—мабуть продуло. Мінялась погода. Надходила петербурзька осінь. З Ладоги рвався вогкий гострий вітер, мчалися обважнілі, кошлаті хмари. Вода в Неві—текучий чавун і, видно, холодна, холодна.

Ішов повагом—дебелий, важкий. Трохи горбився, запинаячи пальто. Запали очі недовірливо дивилися спід важкого чола на давно знайому панораму лівого берега.

Палаці над гранітом набережної. В імлистому несонячному світлі вони плоскі, мов намальовані. Скільки смаку, розуму, генія, скільки праці вгятили за півтора сторіччя у цей берег! Растреллі, Кваренги, Теразіні, Россі, Захаров, Стасов, Вороніхін, сотні менших, тисячі зовсім невідомих майстрів рік-у-рік творили кам'яну оздобу імператорського самодержавства. Марно! Навіть геній безсилий тут. Сірі, без рельєфів і тіней мури над неспокійною Невою—немов примари в савані туману.

— Мертво!—з відразою сказав уголос.—Склепи, кладовище!

Осінь тільки но починається. Вересень. Там тепер ранками легкий сонячний туман, холодок м'яти із зелених ще садків. А потім тихий, ясний день над зжатими нивами, над синім Дніпром. І на горбку хатина біла, останній притулок. Може таки здійсниться мрія,—пише Варфоломій, що під Каневом знаходиться садівка купити.

Мляве, жовтувате світло невідомого сонця продерло десь запону хмар. Теплий блік ліг на воду коло протилежного берега, позолотив дерево на набережній, одно з темної купи. Дерево немов виступило уперед. Густе мідяне листя заясніло так весело, що вся картина враз віджила. Шерег палаців відступив назад, граніт парапета потеплішав, навіть вода під берегом посиніла і брижі заграли легше, веселіше.

— Чорт! Дрібниця,—трохи світла, і вже не мертва декорація. Тут тобі і повітря, і тепло...

У такт ході бурмотів:

— Тепло і повітря... Повітря й життя... І життя!— вигукнув голосно, твердо.

— Чого изволите?— запобігливо озвався перехожий. Синці, цікаві очіці в'їдалися в обличчя, в зіниці, в саму душу.

— Нічого! Вам учулось мабуть.

І пішов далі сердитий. Все частіше ловив себе на таких от вигуках, на думках уголос. Погана звичка, що утворилася в аральській самотині. А такі ось нишпорять, прислухаються. Так і в'юняться навколо. А може і не підслухував, лише озвався. Хіба хто повинен знати, що там, у пустині, людина могла говорити вільно тільки сама з собою та з книгами. Смерком у безлюдному степу відводив душу на самоті, співав, читав уголос вірші свої й чужі, хвалив або гудив їх, пригадував голоси друзів, відповідав на їх думки репліками, що колись не прийшли в голову. Так ото і звик. А ці у вічі лізуть. Чого изволите!

Е, байдуже! Час додому, в Академію.

Пробував думати про роботу, про незакінчену гравюру. Ось тон центральної фігури треба, здається, підсилити... Але смак до роботи не з'являвся. Звичні робочі думки не обступали його дружнім колом, не підказували, не збуджували. Недуга. Знов удосвіта збудив кашель. А до того оці „чого изволите“.

Востаннє глянув на той берег. Ясний промінь згас. Важкий шолом Ісаакія ледве золотів в імлі. День остаточно затьмарився.

Сьогодні не працювалося. Як і вчора, і позавчора, і всі останні дні. Давно заходжувався коло великої гравюри. Давно лежить на робочому столі наготована для того мідна дошка. Все є під руками і в голові. Але не починається, нема ніщо що вхопитися. Нічого не виступає в задуманій картині, нічого не зворушує, не вражає. „Зледачів... Старію, певно... старію“...

Бурмотів ніби жартома, насправжки не вірячи в старість. І до цього находили на нього періоди спустошеності, розпачу. Їх завжди змінювало піднесення, горіння. Потрібен був тільки привід, щоб викликати внутрішній вибух— як капсулу у снаряді.

Довгі коридори Академії дуже високі, дуже вузькі і напівтемні. Студенти зуть їх катакомбами. І завжди по коридорах тягне холодом. Огут мабуть і застудився. Безлюддя... Сьогодні неділя. У велетенському будинку все ніби вимерло. Тільки з натурного класа чути голоси.

Заставлений від дверей ширмою, стоїть на підвищенні бородатий голий мужик в позі надзвичайного напруження, проте з байдужим заспаним обличчям.

— Тут що приваблює,— професор показував на спину натурщика,— це ось хід від лопатки по руці й далі, от де,— він плавно окреслив в повітрі уявлювану лінію і задоволено поплескав олівцем по білій сухій долоні.

П'ятеро-шестеро студентів старанно, захоплено малюють в альбомах. Ніхто не повернув очей до дверей, де покахикував Шевченко. Із смаком працюють хлопці. Самому кортить сісти поруч з тим блондином. Блакитні очі зимно й гостро стежать за зливом принадної, невловимої лінії. Та цей вловити, не з плохеньких! Мабуть, і в життя дивляється так само безпощадно-розумно спід трохи презирливо піднятих брів. Славний народ, славна пора!

Приступ кашлю проганяє від дверей. Зігнувшись у спазмі, здригуючись усім тілом, він кашляє довго, болісно. Хлипучий, нутряний кашель гучно, немов у порожній залі, лунає під високим склепінням, стривожено і голосно відгукується по темних далеких закутках. З розбитими грудьми, відхекуючись, Шевченко повертає до себе.

Чотири вікна у сірий мур навпроти. Ширма не закриває зім'ятого холостяцького ліжка. На столі пляшечки з кислотою травити мідь, розсипаний тальк, приладдя. Безлад, порожнеча і холод. Втік би зараз таки з цього барлогу. Та куди втечеш?

Ніби зважив у руці блакитнуватий аркушик твердого зодотообрізного паперу з тисненою короною. Прегарним англійським почерком на шовковистому папері написано: „Прыходить лышень, дядечку, завтра варенькив исты“. Здається, від самих довгих тоненьких літер пахне легковажно і мило, по-дамськи. Бавляться пані з нудьги. Сьогодні вареники з Шевченком, завтра жіноча емансипація, або тру-ля-ля у Михайловському театрі.

Та гулянкам мабуть вже край. Дуже погано стало. Ночами завмирання,— б'ється, б'ється, і раптом спиниться, дихання урветься, от-от назавжди. Отак і здохнеш один, як животів! Величезна безлюдна вночі Академія, і в ній кімната, закинута десь серед коридорів, зал і класів. Ось на цій канапі і сконаєш.

Пригладив волосся перед дзеркалом. Нудьгуючи дивився на голе чоло, на обличчя, по-мужицькому суворе. Сорок п'ять років. Що той вік! А справді більше, багато більше. Зістарив Арал проклятий!

Сердито грюкнув дверима. Покотилася луна дзвінка, аж скривився—кожна дрібниця сьогодні дратувала.

Спустився до Неви коло Академії. Плосконосі сфінкси, як завжди, нерухомо і гордо дивилися туди, за ріку, за місто. Сів у ялик. Перевізник веслував хутко і вправно, сильно відкидаючись назад. Уявляв собі гру м'язів на спині й ногах цього хлопця з русявою борідкою. Не раз збирався малювати

гребця, та якось не випадало. Згадав про це байдуже, — скільки ще треба зробити важливішого, скільки ще не зроблено!

Вода швидко линула за бортом. Приємно заколисувало. Отак би задрімав. Уночі не дає спати кашель. І думки. І тиша, гучна тиша у величезному порожньому будинку, — потріскують мостини, ніби ступає безсонний, безупинний час...

Ласкавий, жовтувато-рожевий мармур Ермітажного вестибюлю, злається, вицвів. Тьмяно лисніє холодна бронза. В урочистих залах сутінок, лиск паркету, золото важких рам.

Копіював для гравюри „Поворот блудного сина“. Завжди захоплював його Рембрандт ходом пристрасної, суворої думки. І світло, що мерехтить у самій глибині Рембрандтових полотен, майже завжди зогрівало, запалювало. Та сьогодні темні, бородаті діди були тільки фарбованим полотном. І скорботно пониклий, розпусний син не викликав ні жалю, ні надії.

Вже меркли барви. Заходили сутінки. День конав, відходив безплідно, на поправки, дороблення, на боротьбу з якимось змертвінням, що немов гангрена роз'їдало, знесилювало стомлену волю.

Обідав з одним молодим художником. Велика, низька зала, оббита зеленим, нагадувала „Капернаум“ студентських часів. Любив згадувати молодість. І згадував все частіш. Сам помічав у собі оцю старечу рису. А втім, справді славні часи були. Тридцять роки! Велетні жили тоді — Пушкін, Гоголь! І Карл Павлович, — Карл Великий, укоханий і приснопам'ятний учитель Брюллов.

Приятьель мабуть виголодався або поспішав: їв швидко і мовчки. Від їжі і вина обличчя його розпашілося, карі очі замаслились, але дивилися тверезо і байдуже, — заглиблений був у думки. Жалував цього хлопця Шевченко, а за що — не міг би й сам сказати. Може за те, що здібний маляр, що земляк, або за молодість, за удачливість. Мабуть за все разом. Змолоду з багатьма дружив, сходився близько, гаряче. Тепер не залишилося поблизу нікого з старих друзів. Прагнув товаришування, тягло до людей, особливо до таких от талановитих, кучерявих, чесних. Цей, проте, був собі на умі. Поводився поштиво, але надто може впевнено, з відтінком самозадоволення. Я, мовляв, вас поважаю, але в мене свій шлях. Ось і зараз зайнятий чимось своїм.

Подолавши ростбіф, юнак відкинувся на спинку стільця, посидів у задумі, потім швиденько, але смакуючи, випив кофе з чаркою коньяку, витер серветкою повні масні губи і підвівся — справи!

Тютюновий дим туманив світло ламп. В залі галас і по-

осінньому вогко. Меткі полові з стомленими зеленими обличчями бігають між столами, жонглюючи підносами, заставленими стосами тарілок, пляшками, блюдами.

На звільненому місці сидів вже завсідник цього трактиру, відставний капітан, лихвар. Він позичав багатьом художникам і чудово знав справи кожного з них.

— Не глупий - с молодой человек, приятель то ваш,— і він підморгнув хитрувато.

Не розуміючи, Шевченко дивився на пухке, синюще обличчя лихваря.

— А вы не осведомлены - с? Всея Академии, всему Васильевському известно...

Кидає малярство. Замість мистецтва служитиме золотому тельцю. Так, так. Вступає на посаду до акційного товариства одного, чи залізничної компанії. Тепер на них мода, по - європейськи працюватимемо.

— Дух времени - с!

З одної краси ситий не будеш. Ото дядюшка рідний напутив та пристроїв. Що то значить зв'язки! Тепер забезпечена людина. Може далеко піти.

Подзьобував ринви дощ. За вікном тьмяно жовтіли ослизлі стіни Андреевського ринку.

Екс - капітан оповідав ще про компанії, концесії, казкові прибутки від лідрядів та поставок, скалив неприродно білі, неживі зуби, поскрипував вставними щелепами. В'ялі товсті губи лисніли, як допіру в юнака.

Запрошено сьогодні на чашку чаю до Семена Никифоровича. Урядовець і земляк з поміщиків, Семен Никифорович впевнений чоловік, впевнений у собі, в кар'єрі. Вигідно оженився, в департаменті швидко іде в гору.

Простував поволі Малою Морською. Гомоніли перехожі. Котилися безшумно карети, ландо. Лак, метал, скло. Світло грало на золоті еполетів, на плюмажах. Вечірній військовий і урядовий Петербург шумів і кипів в жовтуватому тумані.

Власне кажучи, не слід було б іти напівхворим. Але надто вже сумно сидіти у себе в кімнаті. Трактири набридли. У тепло, на люди, розвіятися. Буде сімейна вечірка, добра вечірчя з вином. Всезнаючий розносник новин Михайло Миколайович потішить свіжим анекдотом з такою собі ліберальною начинкою, в той час Семен Никифорович, тасуючи випещеними пальцями карти, буде лукаво мружити очі, що запливли у гладких, до лиску виголених щоках,— лібералізм, поміркований, звичайно, починає входити в моду навіть у затишних кабінетах начальників відділів. Старий брутальний жандарм повалився. Його наступник гнучкіший — балакають про реформи, нову епоху...

Тут у дворі жив колись Гоголь. Якось не довелося зійтися близько...

Білотіла, розкішна Анна Сергіївна, дружина інтенданта, співатиме останній романс Даргомижського. Тепло, затишно, і не самому у барлозі сидіти.

Швидко росте будинок на розі. Кажуть, банк якийсь чи залізничної компанії помешкання. З тих компаній, що на них тепер „мода“, як казав лихвар. Чи не до неї подався отой...

Дуже поспішають з будівлею,—навіть зараз, увечері, навколо кам'яного кістяка роїться мурависько грабарів, мулярів, візників, усякого робочого люду. На рештуванні, по сходах, на дворищі мигтять і чадять у сивому присмерку ліхтарі, площадки, смолоскипи. Мур аж світиться крізь мжичку. Смолою лисніють мокрі торці, кров'ю сочиться цегла. Сіються і грають у райдушних колах росинки проти вогнів.

І всюди, крізь тріпотливе світло, сновигають і юрмляться люди. Вони тягнуть, несуть, стукотять, рухають, гомонять. Крутими сходами повзуть муляри, зігнуті під тягарем „кози“ з цеглою. Обережно, напружено ступають ноги у личаках. Млявий промінь вириває з сутінок бороду, щоку, заляпану вапном, шапку, вишивку на подертій сорочині.

— Хлопці! Та що ж ви робите!—надсаджувався підрядчик—ярославець з борідкою.— Та поскільки ж ви ото цеглин носите, бий вас нечиста сила!..

— Скільки здужаємо, стільки й носимо...

— Ніг не чуємо, а тобі все мало...

— Ванюшка, доклади цьому. Бач, придурюється, сірий чорт!

Широка спина „сірого чорта“—бородатого велетня—покірно згинається.

— Гріха не боїшся, Єгор Петров,—хрипить велетень,—адже слизько, огорожі нема—впадеш і край.

— А і впадеш, то що? Нашого брата як гною.

— Наддай, хлопці! У неділю піввідра ставлю—наддай!

І побіг далі меткий, гостроокий.

— Пропадай, душа, аби до нядзелі витримала!

На що переводиться сила. Сидітимуть у розкішних кабінетах, оздоблених дзеркалами, позолотою, панелями й бархатом, відгодовані, ситі, єдина справа котрих—стягати копійки з очей темних, задурених людей.

Гній! А яке прекрасне лице у того велетня з кучерявою русою бородою. Правильне, чисте. Така міць і... дитяча покора. Мабуть, недавно з села.

З темряви вирвався голос, надірваний, пропитий, але живий, співучий.

Эх, что ты рано тра-а-авушка...

Засумував сердега муляр. Підвівся другий, молодий і чистий, як скло:

Эх, да что вы д'эх це - е - ветики ...

Журлива пісня зростала, кучерявилась, розквітала. Вдарили хором. Високі голоси вигравали, звивалися, потопали й виривали.

Дріж пробіг по спині. Зщулив очі, упивався співом. Знаменито співають! Шкода, увірвали раптом ...

Зітхнув на повні груди, немов з каземату вийшов.

Талановитий народ! І дужий! Працюють, аж будівля стугонить. Коли ж він для себе працюватиме, оцей плечистий, голодний люд? Коли? А мабуть швидко! Недарма тепер всі чекають. Недарма закликають вороги народу наступну бурю, а друзі накликають її. Друзі! Суворе лице юнака Добролюбова, холодні розумні очі Чернишевського. От де сила! Молодь, але яка впевненість, зрілість!

Не зчувся, як опинився на Англійській набережній. Ішов краєм. В чорній безодні переливалися вогнисті смуги від ліхтарів з Миколаївського моста.

Эх, что ты рано тра - а - авушка ...

Ніби води цілющої напився.

На кам'яних сходах набережної схилилася жінка, приникла головою до чавунного візерунка огорожі.

Упилася? А може захворіла? Спинився нерішуче: і пройти повз неї не пройдеш — може допомогти треба, — і зв'язуватися зараз не хочеться.

— Що з вами? Хворі? Чуєте?

Мовчить. Хустка, свитина — селянка приїжджа, або недавно живе тут.

— Слушайте, тут не можна отак сидіти, у буцигарню заберуть.

— А мені тепер однаково, — прошепотіла.

Проте випросталась, стомлено поправила хустину на голові. Вином не тхне. На темному, немолодому вже обличчі ледве жевріють очі крізь імлу. Підійшла ще жінка, з тутешніх, видно.

— Не при собі вона, — пояснила несміливо.

— Чого це ви так? Захворіли, тітко?

— Та мабуть оце здуріла.

— У панів заробили?

— Не так у панів, як у бога. Сину мій, дитино моя ...

— Вмерло?

Звичайна історія. Траплялося і Шевченкові відвідати ті краї, велике село на високому березі над звивистою річкою. Низом за річкою — луки. По луках білі шерехи женців, — був таме в косовицю, — і пісня. Над горою і над долиною, над

борами і нивами далеко у тиші пісня. Народ у тих краях чорнявий, рослий. Мабуть таким був і Іван, єдиний син удови, тихий, скромний, як дівчина. Вже сватів засилала мати до дівки однієї. Тієї осені вже й побралися б. Побралися б, діти пішли б, онуки, і текло б життя, немов вода у річці. Аж ось забрали хлопця у солдати. Ти ж, господи, бачив,—неправдиво взяли, не по закону, єдиного сина у вдови старої. Хто зна чому і за що! Може наврочив ворог який, може за іншого кого забрали. Хто й зна! Узяти й край. Ходила й до панів, і до батюшки, і до прикажчика, і де тільки не була. У місто їздила, добивалася, клопоталася, спродала геть що було. Не допомогло. А хлопець як побивався,—зв'язаного повезли, птах дикий отак у клітці б'ється. Важко далася йому служба. Листи присилав,—начальники, мовляв, люті, б'ють, знущуються.

Звичайнісінька історія. Адже й над ним, над людиною у літах, з ім'ям, знущалися. А то Іван,—тихий, вайлуватий від розпачу, безотвітний. Як велетень отой на будівлі.

А як довідався, що дівчину за іншого віддали,—поплакала, пожурилася та й пішла,—руки наложити на себе хотів. Не дали вмерти, вийняли з зашморгу і висікли різками. Про це вже тепер дізналася. Не витримав хлопець, втік. Кажуть, хотів тікати на Кубань чи в Сибір, де панщини нема. Тільки куди йому! Ніде не бував, нічого не знає. Піймали і від суду. Прислав листа,—просив приїхати, попроситися. Поїхала зараз же, аж він у тюрмі. Її Іван, її син—у тюрмі, з розбійниками, з злодіями! За що, господи, за що?.. Судили. А сьогодні—замордували, засікли різками.

Бачила здала, як вели його на стрась,—білий як крейда, і хитається, мов лозина на вітрі. Знесилився або хворий був. Чи вони милують! Назад несли Івана. Висить голова нежива. Як побачила, прорвалася крізь шерех солдатів, кинулась до сина, а він мертвий. Відірвали, лаяли, штовхали, а в неї перед очима одно: хитається голова, з шинелі звисилася і хитається, хитається... І вігті на руках вже сині...

Підвелася, озирнулася. Приятелька, теж мабуть солдатська мати чи дружина, до неї:

— Тут я, Петрівна, ось тут... Ходімо вже додому, годі... Мати йшла вздовж огорожі.

— Чекайте! Куди ж ви? Може допоможу чим?

Мовчазна постать у свитині швидко віддалялась, ніби втікала. Вітер рвав хустину з голови. В землі холонуло тіло сина, її тіло, її кров...

Озирнувся на цокіт копит. Пролетіла відкрита коляска у супроводі двох козаків,—високі ківери, червоні кафтани. Монументом виситься кучер. Випростано і нерухомо, як істукан, сидить у колясці військовий.

Так, сам всеросійський кат! Чім ім'ям забито Івана, соти,

тисячі Іванів, чиею волею згинається отой велетень. О, про-
ляті!

Ні, не омертвіло серце! Рветься в грудях, кипить і нена-
видить.

Тут ось ліворуч треба... Чай, білогіла інтендантша, лібе-
ральні анекдоти...

Шевченко круто повернув. На Васильєвський, до себе.
Мати, многотрадальна, самотня!..

Розп'ялась

Твоя єдина дитина.

А ти, спочинувши під тином...

Задихаючись, збіг крутими сходами. В темряві, чіпляючись
якісь речі, лаючись від нетерплячки і намагаючись стриму-
ватися, запалив свічку. І зразу, як був, у пальто і в шапці,
по за стіл.

орків, 1938 р.

М. Дяченко

ОЙ, ШУМІЛО СТИГЛЕ ЖИТО...

Ой, шуміло стигле жито,
Хвилювався морем лан.
Йшов у армію служити
Комсомолец наш Іван.

Звисли сонця срібні жала
Над відчиненим вікном.
Всі сусіди проводжали
Свого сина за двором.

Наливались соком вишні
У сільських рясних садах.
Попрощатись мила вийшла
З подарунком у руках.

Прощавай, дівчино мила,
Я вернуся, виглядай...
Полечу на бистрих крилах
Захищати рідний край.

Розцвітайся, батьківщино,
В оксамитових садах,
Молодій і ти, дівчино,
У колгоспівських степах.

Ой, шуміло стигле жито,
Гнулись долу колоски.
На кордони йшли служити
Славні хлопці - юнаки.

с. Юрки, 1938 р.

Вірному учневі і соратникові

ЛЕНІНА І СТАЛІНА,

Видатному державному діячеві СРСР,

Невтомному борцеві за комунізм —

Григорієві Івановичу

ПЕТРОВСЬКОМУ

в день славного шестидесятиріччя

з дня народження

Палкий більшовицький

привіт!

ШЕСТИДЕСЯТИРІЧЧЯ Г. І. ПЕТРОВСЬКОГО

Товаришеві Григорію Івановичу Петровському

Центральний Комітет ВКП(б) і Рада Народних Комісарів Союзу РСР у день Вашого шестидесятиріччя шлють Вам — старому більшовикові з гвардії Леніна — свій палкий привіт.

Понад 40 років свого життя Ви віддали справі робітничого класу і селянства. Ваша більшовицька робота в підпіллі і в Державній думі, Ваша відданість партії Леніна — Сталіна і постійний зв'язок та єднання з широкими масами робітників і селян, Ваш великий життєвий досвід і довгорічна робота на посту голови ЦВК Української РСР — завоювали Вам довіря і повагу широких народних мас Радянського Союзу.

Центральний Комітет ВКП(б) і Рада Народних Комісарів Союзу РСР бажають Вам ще на довгі роки зберегти здоров'я і бадьорість для дальшої плідотної роботи на благо українського народу і народів усього Радянського Союзу.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ ВКП(б).
РАДА НАРОДНИХ КОМІСАРІВ СОЮЗУ РСР.

Київ, Голові ЦВК УРСР тов. Петровському

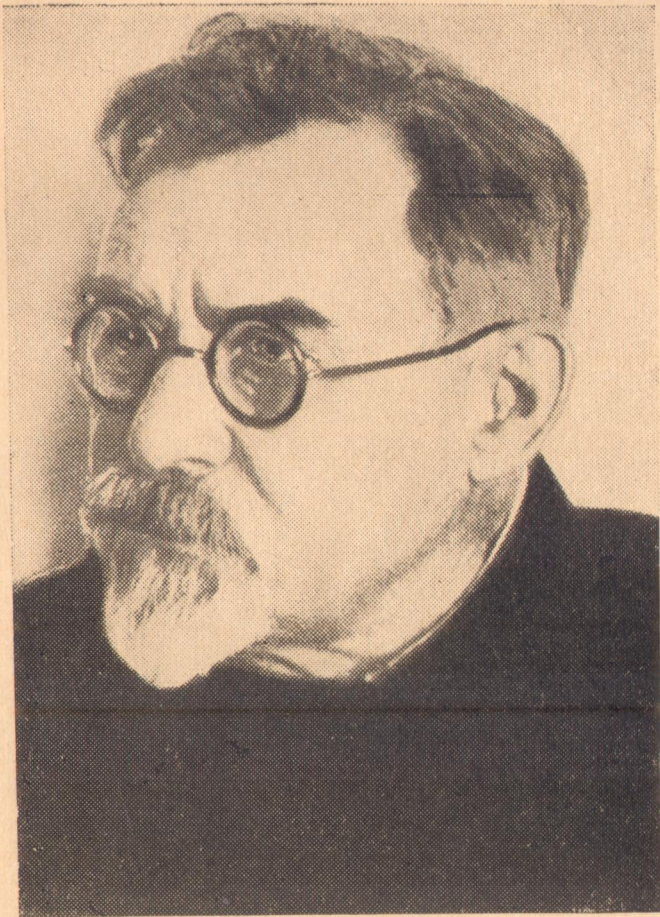
Дорогий Григорій Іванович, у день Вашого 60-річчя Президія Верховної Ради СРСР шле Вам палкий привіт. Більше 40 років Вашого життя пройшли в невтомній боротьбі за справу партії Леніна — Сталіна. Ваше життя борця-революціонера, життя державного діяча завжди було сповнене невтомною енергією більшовика, який віддає всі свої сили на благо народу. Президія Верховної Ради СРСР бажає Вам багатьох, багатьох років плідотної роботи на користь соціалістичної батьківщини.

ПРЕЗИДИЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР.

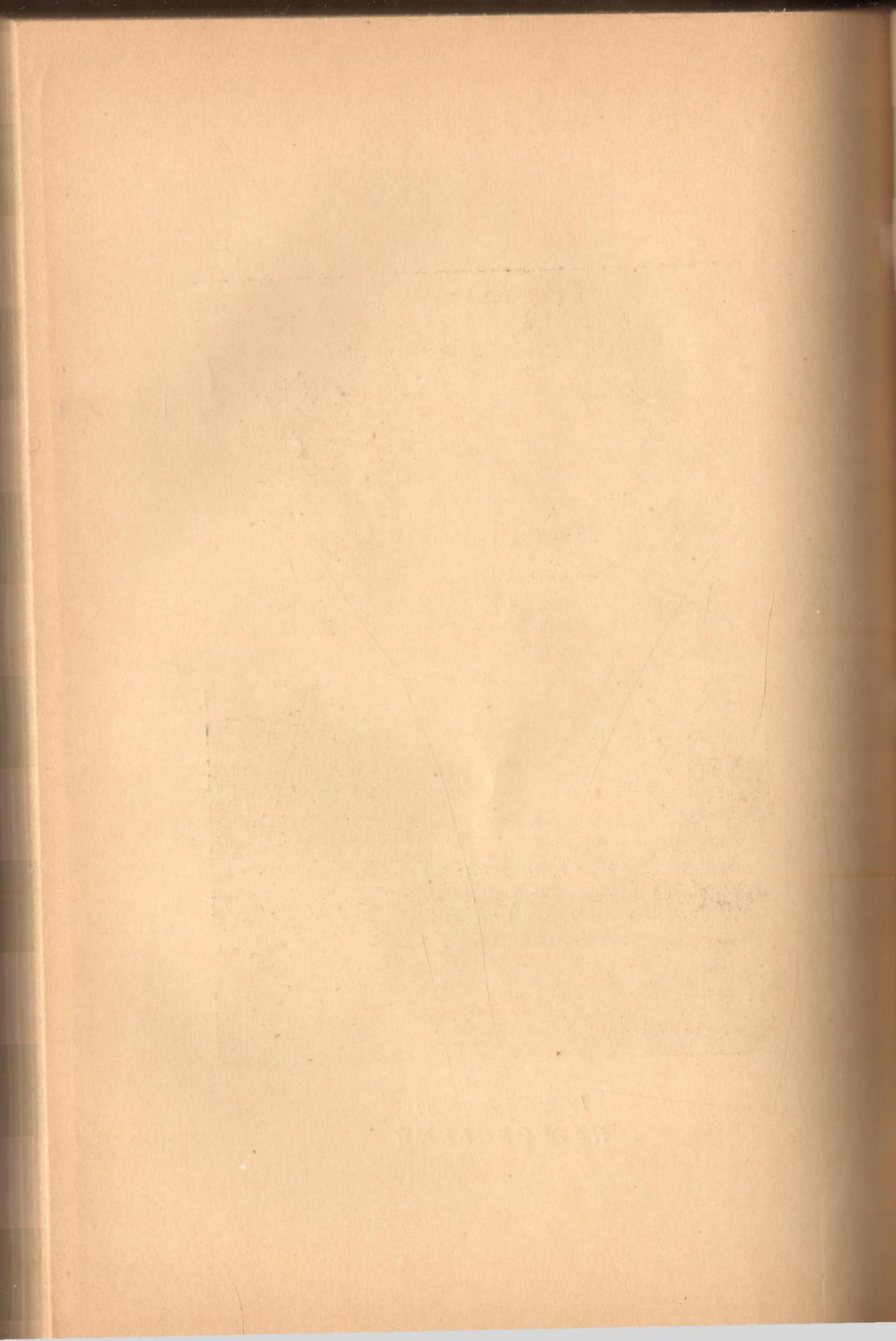
Товаришеві Петровському Григорію Івановичу

Дорогий Григорій Іванович!

Центральний Комітет Комуністичної Партії (більшовиків) України і Рада Народних Комісарів Української РСР в день Вашого 60-річчя шлють Вам, старому більшовикові, який віддав понад 40 років свого життя боротьбі за справу робіт-

Григорій Іванович
ПЕТРОВСЬКИЙ

ничого класу і селянства, за справу соціалізму,—палкий більшовицький привіт.

Своєю більшовицькою роботою в підпіллі за сумних часів царизму і в Державній думі, постійним міцним зв'язком з широкими масами робітників і селян та відданістю великій партії Леніна—Сталіна Ви заслужили довір'я і повагу українського народу та трудящих мас Радянського Союзу.

Вітаючи Вас у день Вашого 60-річчя, ЦК КП(б)У і Раднарком Української РСР особливо відмічають Вашу плідну роботу на посту голови ЦВК Української РСР.

ЦК КП(б) України і Раднарком Української РСР бажають Вам здравствувати довгі роки для дальшої плідної роботи на благо нашої соціалістичної батьківщини, для дальшої боротьби за велику справу партії Леніна—Сталіна.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ КП(б)У.
РАДНАРКОМ УКРАЇНСЬКОЇ РСР.

*Голові ЦВК УРСР Григорію Івановичу
Петровському*

Письменники Радянської України гаряче вітають Вас, дорогий Григорій Іванович, з нагоди 60-річного ювілею.

Ваше прекрасне життя і діяльність більшовика, лєнінця-сталінця служить прикладом для молодого покоління борців за комунізм.

Від усієї душі бажаємо Вам довгих років життя, здоров'я і радісної праці на користь великого радянського народу.

ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ
РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ.

УКАЗ

ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
ПРО НАГОРОДЖЕННЯ ТОВ. ПЕТРОВСЬКОГО Г. І.
ОРДЕНОМ ЛЕНІНА

У зв'язку з шестидесятиріччям Голови Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету тов. Петровського Г. І. і беручи до уваги його видатні заслуги перед робітничим класом і селянством, нагородити тов. Петровського Григорія Івановича орденом Леніна.

Голова Президії Верховної Ради СРСР *М. Калінін*.
Секретар Президії Верховної Ради СРСР *О. Горкін*.
Москва, Кремль. 8 лютого 1938 р.

Г. І. ПЕТРОВСЬКИЙ

4-го лютого ц. р. минуло 60 років Григорію Івановичу Петровському — найстарішому членові більшовицької партії, випробуваному й відданому революціонерові, який самовіддано бореться під керівництвом партії Леніна — Сталіна за справу комунізму.

Г. І. Петровський виходець з бідної сім'ї. Дід його був кріпаком, батько — ремісником-кравцем. З дитинства тов. Петровський зазнав на собі весь тягар і гніт царського режиму, матеріальних нестатків, експлуатації. Г. І. Петровський народився в 1878 році в Харкові. Трьох років він залишився без батька. В сім'ї запанували тяжкі злидні. Мати Петровського, яка пробивалася таку собі на поденній роботі пралею, не могла дати освіти синові. Тільки 2½ роки прочився Петровський у школі і був виключений з неї за несплату грошей за навчання.

Молодий Петровський вступив на роботу в майстерні Курсько-Харківсько-Севастопольської залізниці, поблизу Харкова, де одержував за роботу 20 копійок на день. Але незабаром він був звільнений за скаргу на знущання майстра.

Півтора року Г. І. Петровський працює поденщиком за злиденну плату, потім вирішує переїхати з Харкова до Катеринослава (Дніпропетровська) до старшого брата. В Катеринославі з допомогою брата він влаштувався спочатку учнем у телеграфній майстерні Катерининської залізниці, а потім на Брянський завод (тепер завод імені Петровського) з заробітком в 35 копійок на день. Тут молодий Петровський пройшов усі етапи навчання: в кузні, в слюсарні, на підсобній роботі, поки не потрапив на роботу до верстата.

Низька заробітна плата, довгий, тяжкий робочий день, сваволя і знущання майстрів, звіряча експлуатація, переслідування царської поліції викликали незадоволення робітників, наростало обурення робітничих мас проти експлуататорів і звірячого режиму самодержавства.

В 1897 році до Катеринослава засилається група петербурзьких робітників - революціонерів. Г. І. Петровський зближається з ними. Вони допомагають йому усвідомити революційні завдання пролетаріату. Г. І. Петровський втягується в революційний рух, вступає в ряди РСДРП і включається в кипучу революційну роботу.

Влітку 1898 року на Брянському заводі спалахнув страйк-„бунт“, у якому Григорій Іванович бере активну участь. Через деякий час Петровський їде до Миколаєва. Там він з іншими революціонерами провадить велику роботу по створенню миколаївської організації РСДРП. Тов. Петровський організує робітничі гуртки, провадить велику революційну роботу.

За участь у страйках влітку 1900 року царська влада висилає тов. Пе

тровського з Миколаєва до Катеринослава. Тут Петровський зв'язується з місцевою с.-д. організацією і з головою поринає в революційну роботу. В середині літа поліція заарештовує тов. Петровського. Рік тримають його в тюрмі в одиночній камері. У тюрмі Петровський зайнятий читанням марксистських книг і самоосвітою.

Після виходу з тюрми, щоб уникнути нового арешту, Г. І. Петровський переїжджає в Донбас. Два з половиною роки він працює на шахтах разом з Мойсеєнком (керівником Морозовського страйку). У 1903 р. його знову заарештовують і він відбуває шестимісячне тюремне ув'язнення.

Після звільнення тов. Петровський вступив на роботу в Катеринославі, де його застала революція 1905 року. Тов. Петровський — у центрі революційних подій. Він — один з керівників барикадних боїв у Катеринославі, член страйкового комітету. Бере участь у створенні першої Ради Робітничих Депутатів, обирається спочатку цеховим депутатом, а потім депутатом Катеринославської Ради Робітничих Депутатів.

Репресії царського уряду після придушення революції змусили тов. Петровського переховуватись. Він виїжджає на деякий час за кордон. Незабаром повертається до Росії і оселяється в Маріуполі, де продовжує провадити революційну роботу в умовах жорстоких переслідувань царської поліції.

Настає нове піднесення революційного руху. В 1912 році Григорія Івановича обирають депутатом до IV Державної думи від робітничої курії Катеринославської губернії.

У листопаді 1914 року на підпільній нараді (де за вказівками Леніна і ЦК партії обговорювалося питання про ставлення до війни), за доносом провокатора, всі члени більшовицької фракції, в тому числі Г. І. Петровський, були заарештовані і заслані. Петровський був засланий до Туруханська, де він пробув рік, а потім був висланий у Середньо-Колімськ, Якутської області. По дорозі в заслання у Якутську його і застала лютнева революція.

В листопаді 1917 року Григорій Іванович у Петрограді. Його призначають народним комісаром внутрішніх справ РРФСР.

У 1919 році на Всеукраїнському З'їзді Рад тов. Петровський обирається головою Центрального Виконавчого Комітету УРСР. В 1922 році тов. Петровський обирається також головою Центрального Виконавчого Комітету СРСР.

На IX з'їзді ВКП(б) Григорій Іванович обирається кандидатом у члени ЦК, на X з'їзді він обирається членом ЦК.

Після XIV з'їзду партії тов. Петровський обраний кандидатом у члени Політбюро ЦК ВКП(б). Тов. Петровський — депутат і заступник Голови Президії Верховної Ради СРСР.

Такий революційний шлях Г. І. Петровського, вірного соратника товариша Сталіна. Г. І. Петровський протягом усієї своєї революційної діяльності є відданим сином партії Леніна — Сталіна, він провадить непримиренну боротьбу проти всіх ворогів партії, ворогів трудящих, за торжество комунізму.

ВАРТУЙ, МИЛИЙ...

*Вітер хвилями колише,
Море все гойдає,
Деь мій милий прикордонник
Край охороняє.*

*Вартуй, милий, та дивися
Кругом себе зірко!
Згадай часом, як колись то
Батькам жилось гірко.*

*Народ з ярма не вилазив,
В ярмі й злиднях гинув,
Та аж поки того гніту
Навіки не скинув.*

*Пам'ятай же: лютий ворог
По той бік блукає,
І на нашу батьківщину
Зуби вишкіряє.*

*Не діждетеся ніколи,
Нашу кров смоктати,
Не діждетеся й ногою
На цю землю стати!*

Записано від Л. Вусатюк,
м. Теплик, Теплицького р-ну, Вінницької обл.

БАТЬКО І БОГАТИРІ

Зустрів місяць дві зірки в небі. Обняв їх, як синів, поцілував і каже: „Діти мої, ви землю освітлюєте, на людей поглядаєте, але ви темноту не розсвіаєте. А гляньте на землю! Там звірі хижі людей бідних убивають. Вам тут нема чого сидіти, треба горе побідити. Хлопці ви хороші“.

Сказав це місяць, сховався за хмари, але спати не лягав, на дітей поглядав, землю спостерігав.

Впали зорі на землю. Вдарились і стали велетнями-богатирями. Коні під ними—змії, на місці не встоять, копита під ними горять.

І гукнули богатирі: „Люди бідні, вставайте, хати залишайте, ідіть за нами хижі вороння розганяти!“ І пішли люди... Все кидали, жінок забирали, гвинтівки на плечі брали.

І стало тих людей, як грибів після дощу. Росли вони не годинами, а хвилинами.

А зорі-богатирі розійшлися в два кінці—повели два полки. Один Україну пішов очищати, другий Росію від лютих ворогів звільняти.

А батько-місяць дивився згори, як билися його сини. І став він їм світло посилати, з сонцем розмовляти, теплом їх наградати.

Розліталось вороння від руки богатирів. Боролись богатирі, кров'ю червоною землю обмивали, але полки їх збільшувались-зростали.

Зібралось вороння і стало хижу думу думати-гадати, як би від цих богатирів собі руки розв'язати...

Надумали... Жовтоблакитне вороння вбило молодого українського орла—богатиря Щорса Миколу. А біле вороння насіло на Чапая і втопило його в чорній-темній воді Урала.

А батько-місяць дивився з неба і став гадати, як би сили нові зібрати. Тоді з'явилися-виросли нові богатирі. Вони вивели-знищили все вороння з Радянської землі.

А батько-місяць—це світлий Сталін, що ніколи не спить, доглядає і керує нами.

Не бути більше хижому воронню у нас на землі, бо скільки в небі зірок, стільки великих у нас велетнів-богатирів.

Записано на ст. Рокитне, Рокитнянського району
від діда Даниленка Юхима Івановича.

КОЛО БРОДУ...

Гей, стояла дівчина коло броду,
У відерце - відеречко брала воду.
Витягнула відеречко і не зчулась,
Як під'їхав лейтенант,— усміхнулась.
— Ой, послухай, дівчино, слівця мого,
Подерж мені коника вороного ...
Застидилась дівчина, та й узяла,
Коникові вороному води дала.
Ой, чия же то діляночка зеленів?
Поглядає дівчина й червонів ...
— Та це буряки мої в тому краю,
Із гектара тисячу избираю.
Із гектара тисячу избираю,
Про рідного Сталіна співаю ...
— Прощай, прощай, дівчинонько, із піснями;
Твоя праця, твоя пісня завжди з нами.
Не посміють вороги зазіхати,
Бо влучно уміємо ми стріляти ...
— Стрільай, серце, в ворогів на „відмінно“,
Як упадеш з вороного,— я заміню!

Пісню склав комсомолец С. Вайсман,
колгосп „Перше Травня“, Тульчинського району на Вінниччині.

МАТЕ ЗАЛКА

Каса дель Кампо, Університетський городок, Посуело де Аляркон, Боаділья дель Монта, Мірабуело, Махалоонда, Хараме, Гвадалахара, Уеска... Найтяжчі, найблисучіші сторінки боротьби героїчного іспанського народу проти об'єднаних фашистських інтервентів, за свободу, за демократію, за національну незалежність нерозривно пов'язані з іменем одного з іноземних добровольців свободи, з іменем генерала Пауля Лукача—угорського письменника Мате Залка. Плече - в - плече з кращими людьми іспанського народу він організував, запалював, працював і боровся за створення міцної, дисциплінованої народної армії під єдиним командуванням. Завжди, скрізь на чолі своїх частин, з яких він зумів за найкоротший час створити зразкові своєю організованістю і боєдатністю, він віддав усі свої знання, увесь свій досвід, усі свої невичерпні життєві сили справі іспанського народу. І коли його було вбито фашистським снарядом під Уескою, іспанський народ ховав його як найкращого свого сина, як справжнього іспанського національного героя.

Залка народився 1896 року в селі Матольче, в північній частині угорської низовини, коло самого підніжжя Карпатських гір. Відразу ж після закінчення школи він опинився в армії. В роки світової війни він побував на багатьох фронтах: сербському, італійському, карпатсько-російському. 1916 року, поранений, він потрапив у російський полон. Коли він вилікувався від ран та контузії, його відправили на Далекий Схід, під Хабаровськ, до Краснореченського табору військовополонених.

Тут він познайомився з вченням Маркса—Енгельса, з проблемами міжнародного революційного робітничого руху.

Для молодого угорського підпоручника середовище полонених офіцерів стало чужим. За революційну діяльність серед військовополонених солдатів перевели до штрафного табору, звідки його звільнила революція.

Наприкінці 1917 року він—червоногвардієць, більшовик. В час, коли контрреволюція тимчасово дістає перемогу в Сибіру, він потрапляє у полон до чехів. Його кілька разів виводять на розстріл, його примушують копати собі могилу. Випадково лишившись живим, він поневеріється по тюрмах і таборах.

1919 року йому щастить вибратись у Єнісейську тайгу до партизанів, в лавах яких він б'ється з білогвардійцями до приходу Червоної Армії. Його загонові, що став ядром майбутнього інтернаціонального полку інтернаціональної бригади, було доручено супроводити одібраний у чехів золотий запас Республіки до РРФСР.

Після цього—польський, врангелівський фронти, здобуття Перекопа. До одинадцяти ран, які дістав Мате Залка під час імперіалістичної війни,

долучаються ще сім ран, одержаних на фронтах громадянської війни. Потім боротьба з бандитизмом у складі військ ВЧК Республіки. За бойові заслуги перед революцією Залка був нагороджений орденом Червоного прапора і почесною бойовою зброєю.

Вже на фронтах громадянської війни виявились і виковувались ті прекрасні властивості народного полководця Залка - Лукача, які пізніш зробили його улюбленим керівником бійців іспанської народної армії, популярною людиною в революційному Мадриді. Ще будучи партизаном, він зумів створити найтепліші, найлюдяніші, дружні взаємини з місцевим китайським населенням. Коли якось чехи його піймали, смертельно побили і, гадаючи, що він мертвий, залишили в полі, китайські робітники впізнали свого „товариша - командира“. Залка опинився у землянці китайських робітників: вони його врятували.

Коли закінчилась громадянська війна в СРСР, Мате Залка повернувся до письменницької діяльності. Письменницький шлях його почався ще до світової війни. Перші його поезії і оповідання з'явилися 1913 року. Під час війни та на початку перебування в полоні він був пацифістом.

Коли 1923 року Залка знову взявся за перо, він давно вже був міцним, загартованим в огні громадянської війни комуністом.

Для Мате Залка, письменника, типове те, що герої його творів — „маленькі“ люди. Він нам показує не штаб, а „середню“ людину, „звичайного“ солдата революції. Завжди повторюється у нього проблема: як у процесі роботи, страждань, боротьби революціонізуються, активізуються, ідеологічно стигнуть маси і як революційна маса активізує, втягує до революційної боротьби окрему особу.

Такі його найкращі оповідання: „Ходя“, „Хоробрий кравчина“, „Перший, другий, третій“ і інші.

Коли минулого року генерали — зрадники Іспанії — разом з арміями італо-німецьких фашистських бандитів ударили в спину іспанській демократії, Мате Залка — Пауль Лукач — кинув свою зброю мирних часів, перо, і на перший заклик іспанського народу поспішив до нього на допомогу. Письменник інтернаціональної солідарності став знову полководцем інтернаціональної солідарності. Він став душею керованих ним частин. Коли були сформовані інтернаціональні бригади, він негайно вступив в їхні ряди.

Він невтомно організовував, вчив, виховував в дусі дисципліни своїх бійців. Завжди разом з ними, завжди, навіть у найтяжчі хвилини, бадьорий, усміхнений, впевнений, — він запалював їх на легендарні подвиги. І вони йшли за ним, вони йому вірили, вони наслідували його приклад. Так він виховував все нові кадри бійців революції.

18-ті роковини угорської революції застали його в маленькому прифронтовому іспанському селі. Угорський комуніст, він не міг забути історичні роковини. 21 березня він зібрав своїх бійців і попросив заспівати гуртом угорських народних пісень.

Один з його товаришів по боротьбі пише про нього:

„... Під час великого італійського наступу на Гвадалахару було взято в полон кількох італійських солдатів з батальйону Літторія, надісланого до Іспанії з наказу Муссоліні. Ми знали, що італійці збираються застосовувати отруйні гази, ми знали і те, що день тому італійські фашисти замучили

і розстріляли кількох добровільців з батальйону Гарібальді: разом з Лукачем я стояв біля їх трупів; під враженням цієї картини могла легко зародитись ненависть до всіх італійських солдатів армії інтервентів.

Італійських полонених, забруднених, повели до Ідальні, де генерал Лукач мав їх допитати. Один з полонених, сповнений страху, бо знав, що ставлення його начальства до „червоних“ відоме,— підніс угору руки: „не розстрілюйте мене!“

Лукач скочив, кинувся до італійця і, взявши його голову в руки, немов це була його дитина, почав говорити із своєю щирою усмішкою:

„Ні, ми тебе не розстріляємо, у нас нема звичаю розстрілювати полонених! Ти ж наш товариш, наш товариш!“

Я міг би розповісти про Лукача ще десятки подібних епізодів, що зробили незабутнім його ім'я в пам'яті його бійців і всього мадрідського народу...“

Мате Залка загинув від фашистського снаряда, він помер, як уміють вмирати генерали народу,— на бойовому посту, за свободу і незалежність Іспанії. По всіх вулицях Валенсії, до самого кладовища, де стояло в почесній варті військо народної армії, щільними рядами дожидав народ. Бабусі плакали і зустрічали його труну з стиснутими кулаками. Десятки тисяч проводжали його в останню путь. Уряд республіканської Іспанії прийшов віддати останній салют героєві, угорському комуністові, почесному іспанцеві.

Почуття всіх кращих синів іспанського народу висловив найкраще центральний орган комуністичної партії Іспанії „Мундо Обреро“: „Лукач, великий боець-комуніст, улюблений керівник Народної армії, герой найтяжчих боїв за незалежність нашої батьківщини, яка назавжди його батьківщина, прибув до Іспанії, щоб перемогти смерть. Він загинув, але всі його бійці, вся армія, увесь іспанський народ піднесуть перемогу. Коли переможемо, найбільший, найславетніший наш прапор ми поставимо на його могилі“.

„Коммунистический Интернационал“, № 7 1937.

Наум Розін

ПОВІСТІ ОЛ. ДОНЧЕНКА

I

Наші критики не шанують своєю увагою дитячу літературу. Стало ознакою поганого тону повторювати це. Є дитячі письменники, доробок яких складає без перебільшення кілька десятків книжок, а про ті книжки не написано жодної статті, жодної рецензії.

Не пощастило з критикою й такому плідному й здібному письменникові, як Олесь Донченко.

Донченко написав чимало повістей для дітей — „Ударний загін“, „Розвідачі нетрів“, „Оаза в степу“, „Аул Іргіз“. Тепер не варто братися за докладний аналіз старих повістей його, тому ми обмежуємося розглядом двох нових його повістей для дітей: „Батьківщина“ та „Вітер з Дніпра“.

Одна дуже важлива риса характеризує ці цілком різні повісті — їх героями являються наші діти, звичайні діти наших сел і міст. Годі говорити про те, що це має величезне значення для юного читача, який, так би мовити, приміряє до себе вчинки героїв, який хоче побачити в книжках своїх ровесників, який жадібно й настійно шукає в книжках зразків життя й поведінки.

II

В повісті „Батьківщина“ Донченко бере вже, здавалося б, вичерпану в радянській літературі тему перевиховання безпритульного в умовах радянської дійсності, в дитячій комуні. Донченко не вносить в трактовку цієї теми нічого принципово нового. Але він надає цій темі нового зафарблення, нового звучання, влучно зіставивши методи виховання в нашій країні, в країні щасливої дитвори, і в буржуазних країнах, в буржуазному французькому притулку.

Повість має двох основних героїв: Євгена Соколовського — сина руського солдата Сави Соколовського, і Жана Жакоб — пасинка цього ж Сави Соколовського.

Ставши безпритульним під час громадянської війни й розрухи, Євген Соколовський пізніше потрапляє в дитячу комуну і тут, дякуючи вдуманому, чутливому ставленню радянських педагогів-вихователів, зокрема дякуючи завпедові комуні — колишньому военкомові Янчуку — виростає на здібного талановитого художника.

Інакше складається дитинство і юність французького хлопчика Жана Жакоб. Злидні, голод, страшні знущання ката - вихователя притулку — Клода Рудьє, грубі руки поліцаїв, що по-звірячому хапають юнака Жана, — ось з чого складається життя останнього.

Ідейний задум автора — показати юним читачам методи „виховання“ у буржуазних країнах, показати злиденне, повне горя і знущання життя дітей капіталістичних країн і щасливе дитинство в нашій країні, де любовним піклуванням оточені діти, де буйно квітнуть їхні таланти. Цей ідейний задум прекрасно доходить до читачів і повість сповнює їхні серця палкою любов'ю до своєї прекрасної батьківщини. Ідейний задум автора знаходить своє розршення в гострих, цікавих, часом просто захватних сюжетних ситуаціях. З захопленням, з завмираючим серцем перечитуватимуть юні читачі сторінки повісті, в яких розповідається, як маленький герой повісті Євген Соколовський викриває шпигунів в воєнкоматі; разом з героєм читачі глибоко переживатимуть драматичну ситуацію, коли через збіг обставин героя обвинувачують в крадіжці; з хвилюванням і співчуттям читатимуть сцени знущань над голодними дітьми в буржуазному притулку. І весь час перед їх очима будуть картини щасливого життя дітей у нашій країні і картини злиднів і тяжкого дитячого горя в країнах капіталу, весь час перед їх зором стоятиме лагідний чутливий вихователь комуни — колишній воєнком Янчук і страшний своєю спокійною жорстокістю кат-вихователь притулку Клод Рудьє.

Зв'язуючою ланкою між радянським хлопцем Євгеном Соколовським і французьким хлопцем Жаном Жакоб служить Сава Соколовський, батько Євгена Соколовського, руський солдат.

Пішовши на війну, Сава Соколовський потрапляє до Франції і, не маючи звісток від своєї сім'ї, лишається тут. Тут одружується він на французькій робітниці — матері Жана Жакоб, стає французьким комуністом, заповідає маленькому Жанові палку любов до Радянського Союзу.

Можна було б вважати, що Донченко знайшов щасливе композиційне розршення дуже складного завдання — зв'язати в одне ціле дві частини своєї повісті, з яких перша розповідає про життя радянського хлопчика, друга — про життя французького хлопчика.

Донченко вміло заінтригує читача, звівши на початку книги своїх героїв, але не розкривши, хто вони, змушує їх розповісти історію свого життя.

На жаль, автор не попрацював до кінця над композицією твору. Повість не є композиційно-цілою річчю. Надто відчутна штучність авторового прийому, яким він зв'язує розповідь про життя двох хлопчиків — радянського і французького. У читача не лишається відчуття цільної органічно-нерозривної речі, а навпаки, відчуття, що автор досить вправно, але все таки механічно зв'язав дві окремі речі.

Було б дуже хороше композиційне розв'язання ситуації, якби автор вдумливо, глибоко розкрив образ батька — Сави Соколовського, що зв'язує обох юних героїв повісті — сина й пасинка. На жаль, автор не зробив цього. Образ Сави Соколовського дано поверхово, кількома штрихами, похапцем. Правда, не можна не відзначити, що в цих окремих штрихах Донченкові часто щастить досягти блискучої виразності. Ось сценка, що прекрасно розкриває почуття Сави Соколовського, переживання цього ще темного, зігну-

того під тягарем злиднів селянина, його стихійний протест, коли забирають його на війну :

„... І ще пам'ятаю незвичайний день, коли я вперше почув : „Війна з німцями“ ... „мобілізація“ ... На вулиці юрми людей. Якась молодиця голосить тонко і жалібно. І всі чужі, і всі незвичайні. Тоді я побачив, як двоє дядьків ведуть під руки мого батька. Я його ніколи таким не бачив і ніколи не чув від нього таких слів. Батько лаявся і відбивався від дядьків руками й ногами.

Мені зробилось страшно. Я знайшов собі схованку в запічку. Враз батько вскочив у хату й почав зривати з себе одягу. Скинув сорочку, чоботи, лишився в одному спідньому. Від нього тхнуло на всю хату горілкою.

— Не хочу ! — гукав він. — Не піду ! Не мають права ! Корова теля приведе — хто догляне ? Стріха протікає — хто перекриє ?

Мати в кутку витирала хусткою сльози, а двоє дядьків умовляли його, силою надягали на нього одяг. Батько вже не кричав, а тільки бурмотів :

— Хто догляне ? Синоку у мене маленький ... Євгешка ...

І враз він зірвався з місця.

— Сокиру дайте ! Сокиру ! — скрикнув, мов несамовитий. Схопив у снігах сокиру — та на двір. Він рубав двері в повітку й гукав :

— Все потрощу ! Все одно пропадать усьому ! Корову зарубаю !

З дверей летіли тріски, чуб курився над батьковим лобом, як дим, він страшно за кожним ударом хекав грудьми. Всі боялися підступити до нього, а коли він кинувся в хлів рубати корову, мати метнулася вперед і заступила дорогу.

— Саво, — заголосила вона, — мене зарубай краще !

І раптом батько стих. Зробився він такий обвислий, як лантух. І руки йому повисли і голова. Він важко нахилився й обережно поклав на землю сокиру. Тоді повернувся до людей, до натовпу й тихо сказав :

— Прощайте, братці ! На війну йду ...“ (ст. 12).

Таких місць можна було б навести декілька. Але цільного образу Сави Соколовського немає. У Франції після війни він стає комуністом. Він гине на демонстрації від кулі поліція. Та нічого конкретного про діяльність його як комуніста, ми не дізнаємось. Його життя в умовах буржуазної Франції показано надзвичайно примітивно.

Юний читач, на жаль, не одержить від повісті матеріалу про життя робітників у капіталістичних країнах більше, ніж він знає про те з газет.

Ось, приблизно, як описує Донченко важке життя трудящих у капіталістичній країні, безробіття тощо :

„Був тисяча дев'ясот тридцятий рік. Я вчуся в школі. Вже півроку мати без роботи. Цілими днями вона блукає десь у місті, довгими годинами чекає в бюро щасливої хвилини, коли одержить будьяку роботу. Але щаслива хвилина не приходиться. З фабрики звільнено тисячі робітників, усі вони лишилися без шматка хліба.

Я чую два слова : „криза“ „безробіття“. (ст. 93).

Таким чином речі названі, але абсолютно не розкриті. Звичайно, це ніяк не може збагатити уяву юних читачів так, щоб в їх пам'яті і в їх почуттях лишилися міцно конкретні, виразні картини життя робітників в умовах капіталістичного гніту — замість того читач має комплекс публіцистичних тверджень. Між тим, попрацювавши, автор безперечно міг би (не зважаючи на

всі труднощі, що постали перед ним в зв'язку з його недостатнім знайомством з умовами життя робітників за кордоном) створити яскраві, хвилюючі картини, що давали б юним читачам конкретне, виразне уявлення про життя і боротьбу закордонних братів. Там, де автор ставить собі завданням дати ребятам виразну картину, що схвилювала б їх до глибин серця і залишилася б у їх пам'яті, там він досягає прекрасних результатів.

Ось як він розповідає про смерть Сави Соколовського :

„... Саву Соколовського, колишнього солдата російської армії, поховано на кладовищі Пер - Ляез. Він загинув від кулі поліція під час бойової робітничої демонстрації. Я пам'ятаю похорон. Я з матір'ю йшов за труною, труну несли на руках робітники, а поряд з ними їхали верхи поліцаї і розганяли натовп.

І ще пам'ятаю золотий сонячний ранок. На бульварах цвіли каштани. Мати одяглась у святкове вбрання, взяла шматочок крейди й букет червоних тюльпанів. Вдох ми вийшли на бульвар Араго. Мати нахилилась і крейдою обвела на сірому асфальті білий круг. Великими літерами вона написала :

ТУТ ПОЛІЦАЇ ВБИЛИ КОМУНІСТА СОКОЛОВСЬКОГО

В середину круга вона поклала розквітлі тюльпани.

Ми стояли на тротуарі, схиливши голови. Вітрець розвівав на грудях у мене червоно - чорну жалібну стрічку. Зібрався невеликий натовп. І враз із юрби виринула світлоока дівчина. Вона прочитала напис і кинула в круг букет лілових фіалок. І тоді ціла злива пахучих весняних квітів полилася на сірий асфальт. Підходили жінки й чоловіки, дівчата і діти, і всі вони кидали тюльпани і нарциси, червоні гвоздики й скромні лілові фіалки...

З'явилися поліцаї й розштовхали натовп :

Негайно стерти напис !

Вони кинулись до моєї матері. Але юрба глухо зашуміла. Десятки кулаків звялися вгору. Між поліцаями й матір'ю виріс живий людський мур...“ (ст. 92 — 93).

Ледве чи знайдеться читач, у якого б не стояла перед очима ця строга, проста і водночас хвилююча своїм драматизмом картина.

Таким чином, у сюжетному, у композиційному розрішенні повісті при всій літературній вправності автора — відзначаємо аж надто відчутну штучність, механічність, що є наслідком схематичного, поверхового показу одного з героїв повісті Сави Соколовського — батька.

Слід зробити закид авторові і по лінії зображення декого з вихованців комуні. Абсолютно невиразний Мордан. Лишки старого „коришеста“ в свідомості цього колишнього безпритульного показані дуже примітивно. Мордан вимагає у Євгена, щоб той дав йому списати задачі. Ця суто школярська деталь (мовляв, який же ти товариш, коли не даєш списати!) безліч разів уже використана в дитячій літературі і для обстановки комуні мало характерна, непоказова. Абсолютно невиправдано, чому цей Мордан — найдужчий вихованець комуні — від бажання помститись Євгенові переходить до підлецування тощо.

Ця поверховість у зображенні окремих вихованців комуні знижує зага-

лом хороше враження від першої частини повісті, в якій показано, як колишні „Свистуни“ і „Пістолети“ вдруге народжуються і одержують путьовку в нове, радісне життя.

До незаперечних досягнень Донченка, до найкращих рис його останніх книжок — і повісті „Батьківщина“ і повісті „Вітер з Дніпра“ — слід віднести глибокий ліризм, що проймає ці книжки. Донченко з любов'ю розкриває перед читачем образи дітей, їхні почуття, їхні переживання. Після сухо-раціоналістичних, схематичних книжок, що їх вдосталь було на книжкових полицях дитячих бібліотек, нові повісті Донченка знайдуть у серцях юних читачів глибокий відгук. Можна з певністю сказати, що не лише з великим інтересом, а й з глибокою схвильованістю, часто з сльозами на очах читатимуть юні читачі сторінки повісті „Батьківщина“. Вона сповнить їх серця священним почуттям патріотизму, почуттям любові до радянської батьківщини. І в цьому її цінність, її глибоке виховне значення.

Говорячи про ліризм повістей Донченка, слід застеретти його тільки від надмірної солодкості, від „сахарину“. Для Донченка, гадаю, це важлива пересторога, бо небезпека пересолоджування стоїть перед ним реально і гостро.

В „Батьківщині“ виводиться безпритульний Хавочка, що забув своє прізвище. Ось як він розповідає своїм товаришам про себе, про те, як від рук гайдамаків загинули його рідні:

„... Виламали двері й ускочили в льох. Ми в льоху сховалися. Як сестру за волосся тягли й маму, я тільки кричав, а як тата рубати почали, я впав і очі затулив долонями. Тоді я й забув свою фамілію. А звуть мене „Хавочка“.“ (ст. 39).

А рядком нижче іде таке:

„... Вечорами, перед сном, Хавочка сидів біля печери і дивився на небо. — Хавочко, що ти там бачиш на небі? — питали ми.

— Зірньки бачу. Моргають мені. Одві жовті, а інші зелені й червоні. Ворушаться, як живі, зірньки. А я ось простягну руку й упіймаю в жменю зелену зірньку, жовту ...“ (ст. 39).

Який неприємний дисонанс! Ці солоденькі авторові зірньки поруч з суворю простою розповіддю маленького Хавочки!

Було б півбди, якби те „пересолоджування“ виявлялось, скажімо, лише у ліричних відступах, чи в описах, пейзажах тощо. Але цілковита біда, коли автор застосовує цей прийом „пересолоджування“ у зоображенні позитивних героїв, у розкритті їх почуттів, їх змісту.

III

На вищому, порівняно до „Батьківщини“, художньому рівні стоїть повість „Вітер з Дніпра“. Зміст її, її основна сюжетна лінія дуже проста.

Хтось ударив у лісі піонерку Олесю, що прибула в гості з міста. Підозріння падає на піонера Павлика — юного винахідника, до якого випадково потрапила хусточка Олесі. Павликові товариші ладні відштовхнути його, навіть ладні виключити його з загону. Між тим Павлик не виний. Винен інший піонер, Євгешка. Але він боягуз, цей Євгешка. Він боїться визнати

перед товаришами свою провину, щиро розповісти все. Йому шкода товариша, на якого несправедливо падає підозріння, але й признатись у нього не вистачає мужності.

От цей Євгешка з своєю основною негативною рисою — боягузством — і є центральною постаттю повісті.

Окрім нього в повісті виведено ще цілу групу ребят: вигадливу жартівницю Олесю, наївного, трошки смішного Кузьку-слідопита, юного винахідника Павлика, що мріє зробити водяний велосипед, і т. д.

Від книги віє справжньою невідробною життєрадісністю. Автор зігрів цю книгу сонячним теплом ліризму, глибокою любов'ю до прекрасних радянських ребят.

Що особливо радісно, це те, що автор не пересолодив їх, не перетворив їх на сусальних цукеркових „хороших“ і „поганих“ хлопчиків і дівчаток.

А ця погана, нікчемна традиція „хороших і поганих хлопчиків“ досі живе в дитячій літературі.

Ні, у Донченка — справжні наші хлоп'ятка: життєрадісні, бадьорі, часто пустотливі, інколи і з поганими рисами (як Євгешка), такі, як вони є в житті.

Автор не виявляє своїм малим героям — одночасно і читачам — свого захоплення, як не виявляє ні в чому й зверхності дорослого. Він не пригинається до них і говорить з ними як справжній друг.

Жартома автор то ледь-ледь підніме завісу над дальшою „долею“ своїх героїв, то „викриє“ якийсь секрет літературних прийомів, то змовиться не розповідати комусь з героїв якусь таємницю — в усьому цьому ребята не відчують зверхності, лише теплу дружню ласку. І відповідатимуть авторові тим же.

Найскладніший в повісті образ боягуза Євгешки. Автор не малює його як щось огидне чи що. Ніяких страхів! Ось якими прийомами користується автор, щоб висміяти перед ребятами боягузство — цю недостойну піонера рису.

Євгешка в лісі, увечері. Баби наговорили Євгешці, що в лісі блукає страшна Явдошка Ковалишина. Автор так описує переживання свого героя:

„Чорний ліс ближче й ближче. Він присувається з кожним кроком — густиє, нашорошений... І десь недалеко бродить Явдошка Ковалишина...

„Заббобони...“ — вимовляє Євгешка крізь стиснуті зуби і сам дивується, що в цьому слові раптом стало аж чотири „б“. Невже це так у кожному слові — от дивно! І Євгешка вимовляє:

— Ббаббарихи!..

І знову буботіння! Знову чотири „б“! Невже тремтять губи? Ух! Ось і ліс! Ні, страшного немає. Скоро зійде місяць — ясно стане... Невже тремтять губи? Ббаббарихи...“ (ст. 20 — 21).

А Євгешка до того ще й хвалько, і за кілька хвилин перед цим він, захилинаючись, розповідав про свої подвиги в лісі!..

Далі автор глибше розкриває образ боягуза.

Піонера Павлика обвинувачують у хуліганстві. Товариші відвернулись від нього. Але він не винен. Винен Євгешка. Але останній не наважиться розповісти товаришам про свою провину. Нещирість з товаришами позбавляє його права на їхню дружбу.

Євгешка „ходить задумливий, — раптом у нього не стало жодного товариша. Нікому він не може сказати правду, а та правда гнітить хлопця, рветься

з грудей. Єдиний приятель тепер у Євгешки — Капітан Капітаніч. Тільки гусакові він розказує все“ (ст. 52).

І от автор дає таку сценку — Євгешка розмовляє з своїм гусаком — Капітаном Капітанічем :

— „Драстуй, гусачок! Як поживаєш? Га! А я, брат, погано. Факт. Історія трапилась, гусачок.

Гусак гелгоче, витягнувши довгу шию.

— Не розумієш ти, гусачок. Ти — дурень, Капітан Капітаніч, нерозумна ти тварина. Думаєш, мені не шкода Павлика? Всі його хуліганом тепер звуть. Але я тобі признаюсь, хто в цьому винен. Тільки ти мовчи. Ні-ко-му!.. Ні, краще я й тобі не скажу“ (ст. 52 — 53).

Словом, навіть гусакові боїться признатись Євгешка.

Іншим разом Євгешка і Павлик їдуть на випробовання водяного велосипеда, що його зробив Павлик. Євгешка лишається в човні, Павлик переїдає з човна на свій водохід. Але водохід скоро перевертається і Павлик починає тонути. Замість того, щоб поспішити на допомогу своєму товаришеві, Євгешка жене човен до берега. Вже коло самого берега сором охоплює його, і почуття обов'язку допомогти товаришеві пересилює страх, він жене човен на місце аварії водохода, але на величній рівнині ріки вже нема й згадки про Павлика.

І знову у автора — ніяких страхіть, ніяких страшних слів, докорів, картання. Замість того він дає таку прекрасну сцену: — Євгешка з усіх сил знов жене човен до берега. Потім він біжить до своїх товаришів.

— Павлик утопився! — кричить він, — треба бігти рятувати.

Товарищі розпитують його, як же це сталося. Всі співчують, але ніхто не рухається з місця.

В цей драматичний момент у Євгешки вириваються признання про всі провини. Всі схлипують, але рятувати Павлика все таки ніхто не біжить.

І от в цей момент за кущів виходить Павлик (йому перед тим допомогла впливти піонерка Олеся) і, помітивши Євгешку, питає :

— А, й ти тут? Живий? Не втопився?

Ця сценка краще за всякі картання дає відчуття, яка негідна, негативна риса — боягузтво.

І трохи далі знов дано розмову Євгешки з своїм гусаком — Капітаном Капітанічем :

„— Капітан Капітаніч!

Мовчання.

— Капітан Капітаніч!

— Гел-гел-гел!..

— То-то. Вже й відповідати мені не хочеш, гусачок. Ну, що ж, і не обзивайся. Так мені й треба. Так і треба Євгешці. Він же — боягуз. І тварина він, гусачок. Твій родич. Факт. Одно мені дивно — чому мене не виключають із загону? Не знаєш, Капітан Капітаніч? А факт — не виключають ... І ... і навіть не цураються ... Розмовляють навіть зо мною. І Василь — піонервожатий — розмовляє, Павлик і той — „Драстуй, каже, Євгене“. Що ж, Павлику, драстуй, пробач мені, що так ... підло втік тоді ... Тобі, гусачок, не соромно розмовляти з Євгешкою?

— Гел-гел-гел!

— То-то. Хоч і боягуз у тебе хазяїн, а все ж таки він тебе викохав. Євгешка Зуб, не хто. І на районній виставці преміювали тебе і мені особисто подарували. Мені! Бо я доглядав тебе, я годував. Кожну пір'їну твою пригладжував. Факт.

Цю розмову Євгешки з гусаком я переказую тільки приблизно, розумієте, не було стенографістки і через те записати все дослівно не пошастило. Але зрештою це не має великого значення. Та й саму розмову я наводжу тут виключно для того, щоб мимохідь показати, який настрої був у хлопчини після того, як він покинув у біді свого товариша. Адже коли піонер починає отак розмовляти з гусаком, то це вже певна ознака, що на серці в такого піонера не все гаразд! (ст. 79 — 80).

З наведених прикладів, гадаємо, цілком ясно, якими прийомами користується автор, щоб висміяти недостойну піонера рису — боягузтво.

В основному, образ боягуза-Євгешки добре вдався авторові. Лише в самому кінці повісті автор дещо зіпсував цей образ надмірним драматизмом. Щоб показати, як Євгешка пересилує в собі свою погану, негативну рису, автор змушує його не зважати на рану в носі, змушує втратити стільки крові, що той непригоміє й т. д. Тут у автора не вистачило почуття міри. Почуття міри не вистачило авторові і в солоденькому листі піонерів про водну вишку і в надто вже шаржованому зображенні колгоспника-пасічника діда Галактіона.

Дуже цінною ідейною рисою повісті є те, що вона виховує у ребят почуття поваги й любові до колективу, виховує у них почуття обов'язку бути з колективом відвертим і ширим.

Повість виховує у ребят розуміння обов'язку колективу бути чулим, вміти підтримати товариша і виправити його.

Цей глибокий ідейний зміст повісті становить її великий плюс.

Такі основні лінії досягнень останніх повістей Донченка. Йому найкраще дається показ радянських ребят, їх життя, їх переживань. Маленькі герої його книжок це справжні життєрадісні, завзяті, прекрасні радянські діти. Образи цих героїв в обох останніх повістях найбільш яскраві, виразні, художньо переконливі.

Глибокий ліризм, такий цінний і потрібний дитячій літературі, де довгий час необмежено панувала суха раціоналістичність і дидактика — проймає ці повісті, і це теж їх хороша, позитивна риса.

Нарешті — ідейна насиченість повістей, що виховуватимуть у юних читачів почуття любові до батьківщини, почуття любові й поваги до колективу.

Ці досягнення Донченка переплітаються в його повістях з серйозними невдачами, часом навіть з творчими зривами. Про них ми частково говорили вище і вважаємо за потрібне сказати ще кілька слів.

В минулій творчості Донченка, в його старих повістях дуже сильно позначились примітивні ремісницькі, шаблонні прийоми, оті, сказати б, „чоботи, на один копил шиті“.

Цих ремісницьких, шаблонних прийомів, що збіднюють художній твір що кладуть на нього важке й невитравне тавро пересічності, — не позбувся остаточно Донченко і досі.

Шаблон дається взнаки!

Як уявляє собі Донченко, приміром, образ комсомольця — піонервожа-

того? За шаблоном, за схемою. Він обов'язково „заливчасто сміється“, чи, просто кажучи, регочеться так, що аж луна лісом іде. Такий у повісті „Вітер з Дніпра“ піонервожатий Василь. Загалом, цей вожатий має вигляд якогось обмеженого і чи не тупого парубка. З дітьми він розмовляє якимись уривчастими рубаними словами: „Факт!“ „Правильно!“ „Ростемо!“ Слово „ростемо“ він вживає мільйон разів — „Ростемо, ребята? — Правильно, ростемо!“ І це за всіх умов, в любих ситуаціях. Нічого іншого він не здатний сказати ребятам. В наслідок маємо до краю збідненого „героя“. А Донченко наче ставить собі завдання показати хорошого, позитивного піонервожатого! Просто дивуешся, як міг Донченко виявити таку безпорадність у зображенні цього героя.

І подібних прикладів шаблону і спрощенства можна було б навести чимало. Очевидно, причина такого спрощеного показу позитивних героїв коріниться в неглибокому, примітивному підході автора до нових людей нашого часу.

Знаючи здібності Донченка, його цілковиту літературну вправність, часто відзначаєш з досадою, що він не ставить перед собою великих завдань, трудних завдань. Часто дивуешся, чому Донченко обирає найлегший, проторений шлях саме там, де мусив би внести своє слово; часто вражає цілком відчутне небажання з бою брати перепони, тобто працювати над матеріалом книги до повного опанування цього матеріалу, до повного опанування й абсолютно чіткого — не схематичного — викристалізування кожної сюжетної лінії, кожного образу книги, образу в широкому розумінні цього слова.

Тут не можна не згадати слів великого поета нашої епохи Володимира Маяковського:

— Где, когда,
Какой великий выбирал
Путь, чтобы проторенней и легче...

Донченко, на жаль, часто обирає саме найлегший, проторений шлях.

Очевидно, своєрідною „перепонною“, висловлюючись фігурально, був для Донченка згаданий вище піонервожатий. Він не давався йому — автор не міг не відчути цього. І от замість того, щоб попрацювати над цим образом, щоб художньо переконливими фарбами намалювати образ піонерського керівника, старшого, вдумливого, чутливого друга дітей — автор подає нам спрощеного, тупого „бодряка“ з завченою фразою на устах: „Ростемо, ребята!“

Ми говорили вище про таку значну хибу в творчості Донченка, як пересолоджування.

Це теж — від шаблонних, ремісницьких прийомів. І інші відзначені вище хиби в його творчості є, на наш погляд, також наслідком шаблонних, ремісницьких прийомів, наслідком того, що автор обирає протоптані стежечки.

Але доти не піднятися Донченкові над середній пересічний рівень, доти не позбудеться він цього ремісництва в своїй творчості!

Донченко має всі дані до того, щоб стати справді улюбленим письменником нашої дітвори.

А за цю високу честь і велику творчу радість йому слід боротись, переборюючи і до кінця витравляючи в своїй творчості ремісницький шаблон і схему.

Юрій Блохін

ПРО КНИГУ „О. М. ГОРЬКИЙ
і М. М. КОЦЮБІНСЬКИЙ“

О. М. Горький і М. М. Коцюбинський. Збірник матеріалів. Впорядкування, редакція і вступна стаття І. Стебуна. Держлітвидав, К., 1937.

Зв'язки Горького та Коцюбинського — одна з найактуальніших проблем історії української літератури. Радянське літературознавство, часто відзначаючи факт близькості двох письменників, збудило інтерес широкої громадськості до зазначеної проблеми. Проте до останнього часу радянський читач не мав жодної книги, яка охоплювала б увесь основний фактичний матеріал цих стосунків. Книга „О. М. Горький і М. М. Коцюбинський“, випущена Держлітвидавом, саме і претендує заповнити цю прогалину.

На жаль, видавництво і редактор збірника І. Стебун ні в якій мірі не справилися із взятю на себе роботою.

В передмові відзначається: „Цей збірник — перше повне видання (підкреслення І. Стебуна) відомих досі матеріалів про зв'язки О. М. Горького з М. М. Коцюбинським“. Книга такого характеру із солідно опрацьованим апаратом коментарів та приміток була б надзвичайно цінним підсобним знаряддям в руках кожного фахівця-літературознавця. Та досить побіжного перегляду книжки, щоб переконатись, як далеко стоїть вона від типу академічних видань. Щождо масового видання, то навряд чи слід додержуватись у ньому цілковитої вичерпності.

Якби визирати абсолютно все відоме про стосунки Горького і Коцюбинського, то тут не вдалося б уникнути цілого ряду дуже близьких, хоч і не тотожних текстів, а це надало б книзі колориту певної одноманітності. З другого боку, при такому доборі в книгу потрапили б і матеріали, не характерні для висвітлення взаємин Горького і Коцюбинського, матеріали, які дезорієнтували б читача в правильному розумінні цих взаємин. І мав рацію упорядчик, коли став на принципі добору лише цікавішого матеріалу з листів Коцюбинського до різних осіб. Алеж нащо вводити в оману читача, запевняючи його, що „збірник — перше повне видання матеріалів“?

Ця дивна позиція приховування від читачів справжнього характеру видання позначилася і на редагуванні тексту. Там, де редактор бере лише частину фрази або в середині тексту випускає цілий уривок, він часто не відзначає цього.

В перший момент приїзду на Капрі в 1909 р. Коцюбинський ще з деякою недовірою ставиться до дружньої зустрічі з боку Горького, тому й

пише в листі до Є. Чикаленка: „Горький прийняв мене надзвичайно добре, сердечно, може дякуючи листові Короленка“. Цей настрій деякої настороженості у відношенні до Горького не характерний для Коцюбинського і дуже швидко минає. Цілком правильно зробив упорядчик збірки, відкинувши останні слова з наведеного нами уривка, проте незакінченість фрази слід було відзначити крапками. Не позначено крапками скорочення в листі до Гнатюка від 15-28-VI 1909 р., до Є. Чикаленка від 9-VI 1910 року та інші.

Випустивши все малозікаве і нехарактерне з листів Коцюбинського, упорядчик випустив і дещо істотне. Так, приміром, лист до В. Гнатюка від 4-VIII 1909 р. слід було подати повніше, включивши й такі рядки: „...мене дуже освіжила стріча з людьми і добрі, дорогі для мене заходи щодо підтримання мого здоров'я. Тепліше стає на серці, коли бачиш, що ти не цілком самотній на світі, що є добрі, сердечні люди, які без власного інтересу дбають про тебе“ ... „бачив я чимало цікавого люду“. Зовсім не наводиться інтересних рядків з листа до дружини від 7-XII 1911 р. про літературні читання нових творів у Горького. Дуже невдало взято уривок із листа до дружини від 16-VI 1909 р. „Горький все намовляв мене йти туди на ніч, щоб там стрічати схід сонця, але я зрікаюсь, бо не спати ніч вважаю шкідливим“. Куди саме кливав Горький Коцюбинського — спостерігати схід сонця — це залишається секретом упорядчика збірки. Недбало скорочено і лист до дружини від 23-XI 1911 р. Текст цього листа з книги „Горький і Коцюбинський“, ДВУ, 1928 р., звучить так: „Балкон мій виходить у квітник, де в повнім цвіті півники (iris), хризантеми, геранія та ще якісь червоні квітки. В хаті у мене стоїть розкішний букет, наче літом. Взагалі, хата моя парадна, на стінах гарні образи, меблі, фотелі, стіл, шахви, ліжко, шовкові ковдри (дві) — все біле і чисте“. Замість цього в редакції І. Стебун нісенітниця: „Балкон мій виходить в квітник, де все біле і чисте“ (стор. 59).

Ще гірше з примітками, даними до текстів листування між Горьким і Коцюбинським.

Із 49 приміток — більше 20 становлять плагіат приміток Б. Шевельова (М. Коцюбинський — М. Горький. Листування. ДВУ, Х.-К., 1929). Крім того, з десяток приміток Шевельова перефразовано, але не додано до них жодного фактажу. В цілому примітки вражають виключною примітивністю. В своїй незрозумілості І. Стебун надто низько ставить свідомість радянського читача і тому, очевидно, дає такі примітки: „Лисенко — відомий український композитор“, „Лето“ — повість О. М. Горького“, „Васса Железнова“ — п'єса О. М. Горького“ і т. д. і т. п.

Поруч ряду зайвих приміток в книзі чимало незрозумілих слів, виразів, не розкрито для читача персоналії, як от: опришки (стор. 50), книжка Клоутона, номади, репе, „спасибо вам за Юрия“, „разговори с обоими Викторами“, „русичи, солнцевы дети“, „первый том вызвал ряд рецензий, на мой взгляд, довольно интересных“, „как Исихя ежедневно пожирает солнце“ і багато інших.

Ідучи слідом за примітками Шевельова, Стебун на ст. 124 дає лише примітки до прізвищ В. Оствальда та Р. Демеля, залишаючи в тіні факт величезного політичного значення — наміри Горького щодо організування „Інтернаціональної ліги“, наміри, які перегукуються з пізнішими заходами Горького щодо захисту культури від фашистського варварства. Подаючи її

місяця тексту листів Горького і Коцюбинського, де говориться про потребу висвітлення „української проблеми“ в „Современнике“, треба було підкреслити, що в цих заходах Коцюбинський не до кінця розумів класову природу ефремових, маючи певні ілюзії щодо їх „поступовості“.

Залишати прізвисько заклятого ворога українського народу без примітки— це значить, по суті, лити воду на млиן українських націоналістів. Невже цього не розуміє Стебун?

І. Стебун уже кілька років працює над творчістю Коцюбинського. За цей час він встиг опублікувати більше десятка статей, присвячених українському класикові. І в них повною мірою виявилися особливості його наукового методу „дослідження“. Ототожнювання творчого методу і світогляду письменника (див. прим., тезу про „революційно-демократичний реалізм“ Коцюбинського, „Під марксо-ленінськ. прап.“, 1935, № 6, ст. 149), штучне революціонування життєвого шляху Коцюбинського (в статті „Коцюбинський і чернігівська „Просвіта“ Стебун, напр., намагається довести, що Коцюбинський був... практиком-революціонером: з перших же днів організації „Просвіти“ Коцюбинський... намагається використати „Просвіту“ з метою боротьби проти самодержавно-капіталістичного ладу“), нарешті, нудне повторювання сказаного в попередніх статтях і передруковування з них цілих абзаців. Цим особливостям свого „наукового“ методу Стебун не зраджує і в передмові до даної збірки. Передмова зіплена з клаптів попереду друкованих статей його. Більша частина її— це передрук „досліду“ „Горький і дореволюційна українська література“, опублікованого 1936 р. Вірний традиціям вульгарних соціологів, Стебун виявляє неспроможність розкрити характер творчих взаємозв'язків Горького і Коцюбинського. Він зовсім не пробує показати на конкретних зразках, як деформувалися особливості творчого методу Коцюбинського під впливом Олексія Максимовича. Єдина, в буквальному розумінні, спроба літературного аналізу— зіставлення оповідання „Коні не винні“ із казкою Горького (цикл „Русские сказки“) — неоригінальна, взята у С. Козуба (Коцюбинський, Твори, т. VIII, 1931 р., передмова).

В цілому книга опрацьована небало.

Редакция: П. Ходченко (т. в. о. редактора), Ів. Сенченко, І. Муратов
(заступники редактора)

Видає Державне Літературне Видавництво

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ТАКІ НАШІ ВИДАННЯ:

„ЛІТЕРАТУРНА ГАЗЕТА“

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

Висвітлює питання радянської літератури, літературознавства і критики, театру, кіно та інших видів мистецтва.

ВИХОДИТЬ 5 РАЗІВ НА МІСЯЦЬ

ПЕРЕДПЛАТНА ЦІНА: на 12 міс.— 15 крб.; на 6 міс.— 7 крб. 50 коп.
на 3 міс.— 3 крб. 75 коп.

„РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА“

щомісячний літературно-художній та критичний журнал — орган спілки радянських письменників України.

Вміщує нові твори сучасних українських радянських письменників, письменників братніх республік Союзу і закордонних революційних письменників.

ПЕРЕДПЛАТНА ЦІНА: на 12 міс.— 18 крб., на 6 міс.— 9 крб.; на 3 міс.— 4 крб. 50 коп.

„ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ“

Літературно-художній і критичний місячник — орган спілки радянських письменників України і харківської обласної організації радянських письменників.

ПЕРЕДПЛАТНА ЦІНА: на 12 міс.— 18 крб.; на 6 міс.— 9 крб.;
на 3 міс.— 4 крб. 50 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ:

всі філії та уповноважені „Союзпечати“, поштові філії та листоноші; уповноважені КОГІЗ'у РРФСР, а також безпосередньо видавництво.

АДРЕСА ДЕРЖЛІТВІДАВА: м. Київ, Пушкінська вул., № 8.

ДЕРЖЛІТВІДАВ

Т. в. о. редактора П. Ходченко
Секретар редакції М. Гільов. Техкерівник М. Штуліфкер
Коректор І. Галактіонов

Друкарня ім. М. В. Фрунзе. Харків, пров. Фрунзе, 6. Уповно-
важений Головліту 5178. Зам. 90. Тираж 6500. 13³/₄ друк. арк.
Пап. ф. 62×94—38 кг. 6,7 пап. арк. В 1 пап. арк. 122512 літ.
Здано в роботу 27/1-38 р. Підписано до друку 8/III-38 р.

